

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

«Υβριδικός πόλεμος: Η ρωσική υβριδική στρατηγική τον 21ο αιώνα»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αναστασία Γιαλάογλου

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μαριλένα Κοππά, καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αναστασία Γιαλάογλου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Δήλωση μη Λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν.1599/1986, δηλώνω ότι:

Η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η παρούσα εργασία αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο πρώτο.....	12
Εισαγωγή στην έννοια του Υβριδικού Πολέμου.....	12
1.1 Ο ορισμός και τα βασικά χαρακτηριστικά του Υβριδικού Πολέμου...12	
1.2 Πότε μια απειλή χαρακτηρίζεται «υβριδική»;.....	14
1.3 Οι μορφές που δύναται να λάβει ο Υβριδικός Πόλεμος.....	15
1. Πολιτικός πόλεμος (Political warfare).....	16
2. Διπλωματικές ενέργειες.....	16
3. Οικονομικός πόλεμος.....	16
4. Κυβερνοεπιθέσεις (Cyber attacks).....	17
5. Πληροφοριακός πόλεμος (Information warfare)	18
6. Ψυχολογικός πόλεμος και προπαγάνδα.....	19
7. Κοινωνικά μέσα – παραστρατιωτική δράση.....	20
8. Εργαλειοποίηση μειονότητας.....	21
9. Στρατιωτικές επιχειρήσεις.....	22
Κεφάλαιο δεύτερο.....	23
Η ρωσική «υβριδική» στρατηγική.....	23
2.1 Το σύγχρονο στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας: Το δόγμα Gerasimov και η ρωσική θεώρηση για τον πόλεμο.....	23
2.1.1 Το «Δόγμα Gerasimov».....	23
2.1.2 Τα έξι στάδια της σύγκρουσης κατά το «Δόγμα Gerasimov»...25	
2.2 Οι κινητήριες δυνάμεις της ρωσικής υβριδικής στρατηγικής.....	26
Κεφάλαιο τρίτο.....	28
Η ανάπτυξη της ρωσικής «υβριδικής» στρατηγικής ως συνέπεια της αλληλεπίδρασης τριών παραγόντων: Εγχώριοι/ εθνικοί παράγοντες, δομικοί παράγοντες του διεθνούς συστήματος και τεχνολογική εξέλιξη.....	28
3.1 Παράγοντες στο εσωτερικό του ρωσικού κράτους.....	28
3.1.1 Συγκέντρωση πολιτικοοικονομικών εξουσιών στα χέρια μελών των υπηρεσιών ασφαλείας.....	28

3.1.2 Ανάδυση ρωσικής ταυτότητας σε αντιπαράθεση με άλλες/ισχυρός εθνικισμός.....	29
3.1.3 Αντιδυτική ρητορική.....	30
3.1.4 Ανεπάρκεια των ρωσικών Ένοπλων Δυνάμεων.....	31
3.1.5 Αδυναμίες/εσωτερικές κρίσεις.....	31
3.2 Τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος το 21 ^ο αιώνα.....	32
3.2.1 Γεωγραφική θέση ενός κράτους.....	33
3.2.2 Κατακερματισμός ισχύος και παγκόσμια αλληλεξάρτηση.....	34
3.3 Τεχνολογική εξέλιξη.....	36
Κεφάλαιο τέταρτο.....	39
Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας – Ουκρανίας το 2014.....	39
4.1 Η ιδιαιτερότητα της Ουκρανίας και η σημασία της για τη Ρωσία.....	39
4.1.1 Η ιδιαιτερότητα της Ουκρανίας.....	40
4.2 Το ιστορικό της κρίσης.....	41
4.3 Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης.....	44
4.3.1 Ενέργειες προ κλιμάκωσης της κρίσης.....	44
1. Διπλωματικές και πολιτικές πιέσεις.....	44
2. Προπαγάνδα και διάδοση ψευδών ειδήσεων.....	45
3. Κυβερνοεπιθέσεις.....	50
4.3.2 Επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην Κριμαία.....	51
1. Παραστρατιωτική δράση και δημιουργία συνθηκών για δημοψήφισμα.....	51
2. Προπαγάνδα και διάδοση ψευδών ειδήσεων.....	53
3. Ενεργειακός πόλεμος.....	55
4. Στρατιωτικές επιχειρήσεις.....	55
5. πολιτικές κινήσεις.....	56
4.3.3 Επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ουκρανία.....	57
1. Παραστρατιωτική δράση.....	58
2. Πολιτικές κινήσεις.....	59
3. Στρατιωτικές επιχειρήσεις.....	59
4. Πληροφοριακός πόλεμος, προπαγάνδα, ψευδείς ειδήσεις...60	
Κεφάλαιο πέμπτο.....	62
Η ισχύς της ρωσικής προπαγάνδας.....	62
5.1. Ποιοι παράγοντες αυξάνουν την ισχύ της ρωσικής προπαγάνδας.....	62

Συμπεράσματα.....	66
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	69

Περίληψη

Ο Υβριδικός Πόλεμος, ο οποίος αφορά στις λεγόμενες συγκρούσεις της «γκρίζας ζώνης», αποτελεί ένα πολύπλοκο φαινόμενο που αν και δεν αποτελεί μια νέα μορφή σύγκρουσης, ο όρος «υβριδικός» αποδίδει τη ρευστότητα και την πολυπλοκότητα του σύγχρονου συγκρουσιακού περιβάλλοντος, εντός του οποίου τα κράτη προβαίνουν στη χρήση ή την απειλή της χρήσης όλων των δυνατών μορφών και μέσων σύγκρουσης για την επίτευξη των πολιτικών τους στόχων. Η Ρωσία αποτελεί μια χαρακτηριστική περίπτωση παραδοσιακά μεγάλης δύναμης, η οποία προβαίνει σε «υβριδικές» επιθέσεις εναντίον δυτικών καθεστώτων και φίλα προσκείμενων σε αυτά κράτη, για την επίτευξη των πολιτικών της στόχων αξιοποιώντας ένα πλήθος συμβατικών και μη συμβατικών μέσων, μεταξύ των οποίων κεντρικό ρόλο διαδραματίζει η ρωσική προπαγανδιστική πολιτική. Το «Δόγμα Gerasimov» αποδίδει με παραστατικότητα τον τρόπο διεξαγωγής του Υβριδικού Πολέμου από τη Ρωσία τη σύγχρονη εποχή, ενώ ταυτόχρονα η πολυπολικότητα του διεθνούς περιβάλλοντος και η παγκόσμια αλληλεξάρτηση σε συνδυασμό με παράγοντες στο εσωτερικό του ρωσικού κράτους εξηγούν τους λόγους για τους οποίους το ρωσικό καθεστώς αποδίδει μεγάλη σημασία στις «υβριδικές» επιχειρήσεις. Η κρίση της Ουκρανίας το 2014 αποτελεί ένα χαρακτηριστικό δείγμα του τρόπου διεξαγωγής των ρωσικών στρατιωτικών επιχειρήσεων τη σύγχρονη εποχή και εφαρμογής του «Δόγματος Gerasimov». Ταυτόχρονα, αποτελεί απόδειξη πως οι «υβριδικές» επιχειρήσεις δύναται να παραλύσουν τον αντίπαλο σε σημείο να αποδεχτεί τετελεσμένα.

Λέξεις-κλειδιά: Υβριδικός Πόλεμος, Δόγμα Gerasimov, ουκρανική κρίση, ρωσική προπαγάνδα, Κριμαία

Abstract

Hybrid Warfare, which refers to so-called "grey zone" conflicts, is a complex phenomenon that does not represent a new form of conflict. However, the term "hybrid" conveys the fluidity and complexity of modern environment of conflicts, within states proceed to the use -or threaten to do so- all possible forms of conflict in order to achieve political goals. Russia is a typical case of traditionally great power, which carries out "hybrid" attacks against Western regimes and states attached to these regimes to achieve political goals utilizing a multitude of conventional and non-conventional means. Russian propaganda plays a key role in Russia's Hybrid Warfare. "Gerasimov Doctrine" illustrates how Russia conducts Hybrid War in modern times, while multipolarity of the international environment and global interdependence combined with factors within the Russian state explain the reasons why «hybrid» threats are of a primary importance for Russia. The Ukraine crisis in 2014 is a typical example of Russian military services conduct in 21st century and "Gerasimov Doctrine" application. At the same time, it is proof that "hybrid" operations have the capacity to paralyze the opponent at such an extent to be coerced to accept a fait accompli.

Keywords: Hybrid Warfare, Gerasimov Doctrine, Ukrainian crisis, Russian propaganda, Crimea

Εισαγωγή

Ο σύγχρονος Υβριδικός Πόλεμος προβαίνει σε μια συνδυαστική χρήση διαφορετικών εργαλείων ισχύος σε πολλαπλές διαστάσεις και επίπεδα κλιμάκωσης δίνοντας έμφαση στην αδυναμία απόδοσης ευθυνών και στοχεύοντας στην πλήξη του αντιπάλου ως «σύνολο». Το ρωσικό καθεστώς στην προσπάθεια του να αντιτεθεί στην αμερικανική ηγεμονία και να αναβιώσει τον αυτοκρατορικό ρόλο της χώρας και να ανακτήσει την «κυριαρχία» του στις πρώην σοβιετικές χώρες ιδίως σε περιοχές της Ευρώπης που θεωρεί «ζωτικό της χώρας», εξαπολύει «υβριδικές» επιθέσεις αξιοποιώντας ένα πλήθος δυνατοτήτων του.

Καθώς αποτελεί μια χώρα με προηγμένες τεχνολογικές δυνατότητες, η Ρωσία κάνοντας χρήση ενός ευρέως φάσματος μέσων που έχει στη διάθεση της, όπως παραστρατιωτικές ομάδες, ομάδες συλλογής πληροφοριών, διαθέσιμα μέσα κυβερνοπολέμου, μέσα ενημέρωσης, τις ρωσικές Ένοπλες Δυνάμεις, παρουσία ρωσικής μειονότητας σε άλλες χώρες, κ.α, αποσκοπεί στην αποσταθεροποίηση των αντιπάλων της εκμεταλλευόμενη τις τρωτότητες τους, ώστε να εμποδίσει την ταχεία και αποτελεσματική λήψη αποφάσεων στο εσωτερικό τους. Παράλληλα, η εφαρμογή της ρωσικής προπαγανδιστικής πολιτικής που συνοδεύει κάθε στάδιο εξέλιξης μιας σύγκρουσης στοχεύει στην προώθηση αφηγημάτων και ψευδογεγονότων που εξυπηρετούν αναγκαίους πολιτικούς σκοπούς την εκάστοτε στιγμή. Σε κάθε περίπτωση, επιδιώκεται η δαιμονοποίηση τόσο του αντιπάλου όσο και των φίλα προσκείμενων σε αυτόν δυνάμεων σε αντιδιαστολή με μια εξιδανικευμένη εικόνα για τη Ρωσία που μοιάζει με «πολιορκημένο κάστρο» περιτριγυρισμένο από εχθρούς (Τριανταφυλλίδης, 2022).

Η κρίση της Ουκρανίας το 2014 θεωρείται η πλέον χαρακτηριστική περίπτωση εφαρμογής του Υβριδικού Πολέμου για την επίτευξη της προσάρτησης μιας περιοχής από ένα άλλο κράτος, τη Ρωσία, (Διακοφωτάκης, 2014) και κατέδειξε με τον πιο καταφανή τρόπο τη θεαματική ποιοτική μεταστροφή των ρωσικών στρατιωτικών επιχειρήσεων τη σύγχρονη εποχή. Οι στρατιωτικοί αναλυτές της Δύσης χρησιμοποιούν ως σημείο αναφοράς το «Δόγμα Gerasimov», προκειμένου να περιγράψουν τον τρόπο διεξαγωγής Υβριδικού Πολέμου από τη Ρωσία, σύμφωνα με το οποίο η Ρωσία θα πρέπει να διεξάγει επιχειρήσεις σε πολλαπλά πεδίου του εχθρικού μετώπου, ώστε να πλήττει ολόκληρη την ύπαρξη του αντιπάλου.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναλύσει την υβριδική διάσταση της ρωσο-ουκρανικής σύγκρουσης το 2014, ώστε μέσα από τον τρόπο δράσης της ρωσικής κρατικής μηχανής να αποτυπωθεί ο τρόπος με τον οποίο η Ρωσία διεξάγει τον Υβριδικό της Πόλεμο τον 21^ο αιώνα και να εξηγηθεί η σημασία της δημιουργίας ενός διαρκώς ενεργού μετώπου που να διατρέχει το σύνολο της επικράτειας του κράτους στόχου αλλά και τον ίδιο τον πληθυσμό για την επίτευξη πολιτικών και στρατιωτικών σκοπών. Την ίδια στιγμή, θα εξηγηθούν οι λόγοι για τους οποίους το «Δόγμα Gerasimov» θεωρείται η πλέον ολοκληρωμένη έκφραση των τελευταίων επιτευγμάτων της ρωσικής στρατιωτικής σκέψης για το νέο τύπο πολεμικών επιχειρήσεων που δίνει έμφαση στη συγκέντρωση όλων των δυνατοτήτων του κράτους για την πλήξη του αντιπάλου.

Παράλληλα, μέσα από το συσχετισμό τριών μεταβλητών, οι οποίες είναι δομικοί παράγοντες του διεθνούς συστήματος, εγχώριοι/εθνικοί παράγοντες και η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας, θα εξηγηθούν οι λόγοι για τους οποίους το ρωσικό καθεστώς αποδίδει τόσο σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή «υβριδικών» επιχειρήσεων για την επίτευξη των στόχων του. Ταυτόχρονα, θα αναλυθούν οι λόγοι για τους οποίους η προπαγανδιστική πολιτική αποτελεί βασικό πυλώνα των ρωσικών «υβριδικών» επιχειρήσεων από την ανάλυση τόσο του τρόπου που αυτή λειτουργεί όσο και της καθοριστικής συμβολής της στην ουκρανική κρίση για τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών υπέρ του ρωσικού καθεστώτος.

Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση του 2014 είναι διότι ο τρόπος που έδρασε η ρωσική κρατική μηχανή καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό σε αυτό που αποκαλούν οι στρατιωτικοί αναλυτές της Δύσης «Δόγμα Gerasimov». Την ίδια στιγμή θεωρείται από πολλούς υπόδειγμα πετυχημένης υλοποίησης της στρατηγικής *fait accompli* (Τριανταφυλλίδης, 2022) και τρανή απόδειξη πως η συνεχής διεξαγωγή επιχειρήσεων σε πολλαπλά πεδία του εχθρικού μετώπου με ταυτόχρονη την εφαρμογή επιτυχημένης προπαγανδιστικής πολιτικής δύναται να προκαλέσει τόση σύγχυση στον αντίπαλο, ώστε να αναγκαστεί να αποδεχτεί τετελεσμένα. Πέραν τούτων, η εν λόγω σύγκρουση σηματοδοτεί την ποιοτική μεταστροφή των ρωσικών στρατιωτικών επιχειρήσεων τη σύγχρονη εποχή και αναδεικνύει τη σημασία του είδους του πληθυσμού-στόχου των «υβριδικών» επιθέσεων για την επιτυχία τους.

Η εκπόνηση της παρούσας ανάλυσης βασίστηκε σε βιβλιογραφικές και διαδικτυακές πηγές, όπως επιστημονικά άρθρα, τόσο στην ελληνική όσο και στην αγγλική γλώσσα. Το γεγονός ότι ο Υβριδικός Πόλεμος αποτελεί ένα πολύπλοκο

ζήτημα, καθώς η επιθετικότητα του είναι λανθάνουσα και όσοι επιδίδονται σε αυτόν αποποιούνται των ευθυνών τους, δημιουργεί εμπόδια στη μελέτη μιας «υβριδικής» σύγκρουσης σε βάθος έχοντας γνώση για όλες τις ενέργειες επιθετικότητας που εξαπολύουν οι δρώντες. Ωστόσο, η παρούσα μελέτη στηρίχθηκε σε επαρκή στοιχεία και πηγές για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων αναφορικά με τους επιδιωκόμενους στόχους της.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια εισαγωγή στην έννοια του Υβριδικού Πολέμου, θα αναλυθούν οι πιθανές μορφές που μπορεί να λάβει και θα διευκρινιστεί τι καθιστά μια σύγκρουση «υβριδική». Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναλυθεί η ρωσική «υβριδική» στρατηγική και θα επισημανθούν τα βασικά σημεία της ρωσικής θεώρησης για τον πόλεμο. Στο τρίτο κεφάλαιο θα γίνει ο συσχετισμός εκείνων των μεταβλητών που δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για την υιοθέτηση «υβριδικών» τακτικών από το ρωσικό καθεστώς, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναλυθεί η «υβριδική» διάσταση της ρωσο-ουκρανικής σύγκρουσης το 2014, καθώς επίσης και οι λόγοι για τους οποίους η Ουκρανία είναι υψίστης σημασίας για την ασφάλεια της Ρωσίας. Στο πέμπτο κεφάλαιο θα εξηγηθούν οι λόγοι που καθιστούν τη ρωσική προπαγάνδα ισχυρή και κεντρικό πυλώνα του ρωσικού Υβριδικού Πολέμου.

Κεφάλαιο πρώτο

Εισαγωγή στην έννοια του Υβριδικού Πολέμου

1.1 Ο ορισμός και τα βασικά χαρακτηριστικά του Υβριδικού Πολέμου

Ο πόλεμος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης φύσης και ένα σύνθετο και πολύπλοκο φαινόμενο με το οποίο ένα κράτος, μια ομάδα, μια οντότητα προσπαθεί να επιβάλει τη θέληση της στον αντίπαλο. Σχετίζεται με την ασφάλεια και αποσκοπεί στην επίτευξη συγκεκριμένων πολιτικών σκοπών και επομένως, όπως επισήμανε ο Clausewitz (1989), αποτελεί τη συνέχεια της πολιτικής με άλλα μέσα και μια πράξη βίας, προκειμένου να εξαναγκάσει κανείς τον αντίπαλο να εκτελέσει τη θέληση του.

Η ρευστότητα του σύγχρονου διεθνούς περιβάλλοντος και οι πολυάριθμες δυνατότητες που προσφέρει η εξέλιξη της τεχνολογίας στον ανελέητο ανταγωνισμό μεταξύ κρατικών και μη κρατικών δρώντων έχουν μεταβάλει τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου αυξάνοντας την πολυπλοκότητα του φαινομένου και έχουν πλέον καταστήσει αναφορές σε «υβριδικές» απειλές και συγκρούσεις, «υβριδικούς» πολέμους και «υβριδικά» δόγματα αναπόσπαστο μέρος του καθημερινού λεξιλογίου στρατηγικών αναλυτών, διεθνολόγων και πολιτικών.

Η ετυμολογική ερμηνεία της λέξης «υβριδικός» αναφέρεται σε κάτι που αποτελείται από δύο στοιχεία διαφορετικής φύσης, ένα «μίγμα» στοιχείων, ώστε μέσω από αυτήν την ένωση να προκύψει ένα προϊόν που θα επιφέρει τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα (Δασκαλάκης, 2021). Η λέξη «υβρίδιο» υποδηλώνει ένα συνδυασμό, μια ένωση δύο ή περισσότερων συστατικών του φάσματος των συγκρούσεων. Αυτή η σύζευξη συμβατικών και μη συμβατικών μέσων υπό το πρίσμα των νέων τεχνολογικών δυνατοτήτων που απειλεί ένα ευρύ φάσμα στόχων, κατά κύριο λόγο μη στρατιωτικών, αποδίδεται με την έννοια υβριδικός πόλεμος (Νικητάκος, 2021).

Ο υβριδικός πόλεμος, όπως ορίζεται από το Δασκαλάκη (2021) αποτελεί μια ολιστική μορφή πολέμου (full spectrum war) που περιλαμβάνει ένα σύνολο συμβατικών και μη συμβατικών επιχειρήσεων, σύμμετρων και ασύμμετρων απειλών, οι οποίες δύναται να αναληφθούν από κρατικούς ή μη κρατικούς δρώντες, καθώς επίσης και ένα συνδυασμό κλασικών πολεμικών ενεργειών με τις δυνατότητες που προσφέρει ο ψυχολογικός πόλεμος, οι πληροφοριακές επιχειρήσεις, οι οικονομικές και πολιτικές πιέσεις, η διπλωματία, η προπαγάνδα, ο κυβερνοπόλεμος, η παραπληροφόρηση, οι παραστρατιωτικές ομάδες κλπ. Οι ενέργειες που επιστρατεύεται

ο υβριδικός πόλεμος έχουν ως στόχο τον αντίπαλο ως ενότητα, για αυτό θέτουν στο στόχαστρο τόσο την κυβέρνηση όσο και λαό και τις ένοπλες δυνάμεις, ενίοτε ακόμη και τις λοιπές φίλιες ή ουδέτερες δυνάμεις.

Όπως τονίζει και ο Καρατράντος (2019) οι εν λόγω απειλές στοχεύουν στις κρίσιμες τρωτότητες των δημοκρατικών κρατών με σκοπό να προξενήσουν αισθήματα πανικού, σύγχυσης και αποδιοργάνωσης, τα οποία θα εμποδίσουν την αποτελεσματική λήψη αποφάσεων. Πολύ περισσότερο στοχεύουν στην υπονόμηση της εμπιστοσύνης του κοινού στους κρατικούς θεσμούς, την πόλωση και την πρόκληση αστάθειας και ανισορροπίας τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό μιας χώρας.

Το βασικό χαρακτηριστικό του Υβριδικού Πολέμου είναι η εφαρμογή του σε πολλαπλά επίπεδα μιας αντιπαράθεσης, από το τακτικό μέχρι αυτό της υψηλής στρατηγικής, γεγονός που καθιστά δυσκολότερη την αντιμετώπιση του. Πέραν αυτού, ο Υβριδικός Πόλεμος διακατέχεται από ρευστότητα, δεδομένου ότι οι δυνατότητες που συνθέτουν το προαναφερθέν «μίγμα» μπορούν να μεταβληθούν ανά πάσα στιγμή και να προσαρμοστούν στις εκάστοτε συνθήκες και επιδιώξεις του δράντα (Δασκαλάκης, 2021).

Αυτό που διαφοροποιεί τις συγκρούσεις αυτές από εκείνες που ακολούθησαν το 2006 και τις πληροφοριακές επιχειρήσεις της Χεζμπολάχ – ο Hoffman στο έργο του «Conflict in 21st Century: Rise of Hybrid Wars» (2007) τοποθετεί τον πόλεμο μεταξύ Ισραήλ και Χεζμπολάχ ως την πρώτη «υβριδική» σύγκρουση που σηματοδοτεί μια νέα εποχή στις εν λόγω συγκρούσεις - είναι πως την πρωτοκαθεδρία στην εκάστοτε σύγκρουση είχε η αμιγώς στρατιωτική ισχύς, ενώ οποιαδήποτε άλλη ενέργεια πέραν αυτής είχε δευτερεύοντα και υποδεέστερο ρόλο (Σταμπουλής, 2021).

Στη σύγχρονη εποχή το πεδίο των συγκρούσεων έχει επεκταθεί σε χώρους πέραν του φυσικού περιβάλλοντος, όπως είναι ο κυβερνοχώρος, η ψυχολογία, η διπλωματία, το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πεδίο, ενώ ταυτόχρονα οι ραγδαίες τεχνολογικές αλλαγές και η παγκόσμια αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών έχουν μεγιστοποιήσει την ταχύτητα, την ένταση και την κλίμακα των επιθέσεων. Παλαιότερα οι μη συμβατικές μέθοδοι διαδραμάτιζαν το ρόλο των πολλαπλασιαστών ισχύος, ώστε να συνδράμουν ενισχυτικά στην εφαρμογή συμβατικών δυνάμεων, οι οποίες είχαν πρωταρχικό ρόλο και επέφεραν συνήθως το αποφασιστικό αποτέλεσμα (Νικητάκος, 2021). Στις συγκρούσεις τη σύγχρονη εποχή είναι φανερό πως έχουν αντιστραφεί οι ρόλοι με τις μη συμβατικές δυνάμεις να αποκτούν τη δυνατότητα να κρίνουν το τελικό αποτέλεσμα.

Όπως υποστηρίζει και ο Σταμπουλής (2021), ο πόλεμος γίνεται όλο και πιο αντισυμβατικός, τα όρια μεταξύ της ειρήνης και του πολέμου ολοένα και πιο ασαφή και η εκάστοτε σύγκρουση λαμβάνει και θα εξακολουθήσει να λαμβάνει χώρα σε μεγαλύτερο βαθμό στο μέλλον μέσα στα κράτη παρά ανάμεσα τους. Ο ίδιος μάλιστα τονίζει πως πρόκειται για μια νέα εποχή του μάχεσθαι, κατά την οποία ο στρατιώτης, ο μαχητής και ο πολεμιστής έχει παραδώσει τη θέση του στον χάκερ, των επικοινωνιολόγο, τον οικονομολόγο και του διπλωμάτη.

Ακριβώς επειδή βασίζεται στη συνδυαστική χρήση μη φονικών μέσων, τα οποία αφενός ανιχνεύονται δύσκολα και αφετέρου δε συνιστούν μια ξεκάθαρη επιθετική ενέργεια, ο υβριδικός πόλεμος καθίσταται δυσδιάκριτος και ως εκ τούτου πιο επικίνδυνος, ενώ την ίδια στιγμή η δυσκολία στον προσδιορισμό ενδεχόμενης επιθετικότητας καθιστά την επιβολή απαγορεύσεων από το Διεθνές Δίκαιο εξίσου δύσκολη (Μήτσιος, 2021). Αυτήν ακριβώς την αδυναμία εκμεταλλεύονται αναθεωρητικά κράτη, τα οποία έχοντας επίγνωση των αδυναμιών τους, εξαπολύουν υβριδικές επιθέσεις για την απόκτηση ασύμμετρου πλεονεκτήματος αποποιούμενα των ενεργειών και των ευθυνών τους (Λαμπρόπουλος, 2021).

Η Ρωσία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κράτους που εξαπολύει υβριδικές επιθέσεις εναντίον δυτικών ή φιλικά προσκείμενων σε αυτά κρατών και αρνείται στη συνέχεια οποιαδήποτε εμπλοκή. Το καθεστώς Πούτιν αρνήθηκε κατηγορηματικά τη δράση Ρώσων στρατιωτών χωρίς διακριτικά το Φεβρουάριο του 2014 στην Κριμαία που έγιναν γνωστοί με την ονομασία «little green men» (Παπασωτηρίου, 2019), καθώς επίσης και την παραβίαση του γεωργιανού εναέριου χώρου από ρωσικό αεροσκάφος τον Αύγουστο του 2007 που αποσκοπούσε στην καταστροφή νεοσυσταθείσας γεωργιανής εγκατάστασης ραντάρ (Νικητάκος, 2021).

1.2 Πότε μια απειλή χαρακτηρίζεται «υβριδική»;

Προκειμένου να διαπιστώσει κανείς πότε μια σύγκρουση μπορεί να χαρακτηριστεί «υβριδική», είναι σημαντικό να γίνει αντιληπτός ο διαχωρισμός των συμβατικών, κανονικών ενεργειών σε αντιδιαστολή με τις μη συμβατικές, μη κανονικές. Η πρώτη κατηγορία ενεργειών, επισημαίνει ο Νικητάκος (2021), αποτελούν τμήμα των

πολεμικών επιχειρήσεων, οι οποίες μεταξύ άλλων μπορεί να περιλαμβάνουν χερσαίες δυνάμεις, αντάρτες, τρομοκράτες, μυστικούς πράκτορες, διαστημικά όπλα, ναυτικές δυνάμεις κλπ. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται πολιτικές και διπλωματικές ενέργειες, κυβερνοπόλεμος, οικονομικές πιέσεις, προπαγάνδα, πληροφοριακός πόλεμος, ψυχολογικές επιχειρήσεις, κλπ. Κάθε σύγκρουση λοιπόν, στην οποία χρησιμοποιούνται δύο ή περισσότερα στοιχεία εκ των παραπάνω κατηγοριών σε συνδυασμό για την επίτευξη στρατηγικών στόχων συνιστά «υβριδική» σύγκρουση.

Η Μπόση (2018) στο έργο της «Οι όψεις της διεθνούς ασφάλειας» προσθέτει πως μια «υβριδική» απειλή έχει ως στόχο την πρόκληση πανικού και σύγχυσης στον αντικειμενικό της στόχο, εκμεταλλεύεται τις τρωτότητες και τα «ευαίσθητα» σημεία του αντιπάλου, ενώ την ίδια στιγμή κρατά τη σύγκρουση μεταξύ δύο δρώντων σε χαμηλότερα επίπεδα από εκείνα ενός συμβατικού πολέμου. Το γεγονός αυτό εξηγεί γιατί μια έρευνα των σύγχρονων συγκρούσεων φανερώνει πως τα όρια μεταξύ του πολέμου και της ειρήνης έχουν καταστεί ασαφή και πως οι «υβριδικές» συγκρούσεις τοποθετούνται ακριβώς μεταξύ πολέμου και ειρήνης εντός αυτού που έχει έχει χαρακτηριστεί «γκρίζα ζώνη» και που αποτελεί τη ραχοκοκαλιά του ρωσικού στρατιωτικού δόγματος (δόγμα Gerasimov) (Τριανταφυλλίδης, 2022).

1.3 Οι μορφές που δύναται να λάβει ο υβριδικός πόλεμος

Όπως προαναφέρθηκε, το «μίγμα» των ενεργειών, οι οποίες συνθέτουν κάθε φορά των υβριδικό πόλεμο, είναι πολυδιάστατο και ανοικτό σε μεταβολές ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες. Έτσι, διαφορετικά μέσα και ενέργειες συνθέτουν κάθε φορά το «πλέγμα» του υβριδικού πολέμου και ο τελευταίος δύναται να λάβει διάφορες μορφές. Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά οι μορφές αυτές που έχουν λάβει οι περισσότερες συγκρούσεις που χαρακτηρίστηκαν «υβριδικές» και που εφαρμόστηκαν από τη Ρωσία κατά την Ουκρανική κρίση το 2014, όπως θα αναλυθεί πιο διεξοδικά σε επόμενο κεφάλαιο. Οι μορφές Υβριδικού Πολέμου είναι οι ακόλουθες:

1. Πολιτικός πόλεμος (Political Warfare). Όπως επισημαίνει ο Χουζούρης (2021), ο πολιτικός πόλεμος περιλαμβάνει το σύνολο των πολιτικών ενεργειών τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, οι οποίες στοχεύουν στη διάσπαση της συνοχής του αντίπαλου, ώστε να τον εξαναγκάσουν να υποκύψει στη θέληση του δρώντα. Ο πολιτικός πόλεμος περιλαμβάνει την επίθεση στο πολιτικό σύστημα του αντιπάλου, μια στρατηγική, η οποία προϋποθέτει βαθιά γνώση των εσωτερικών αδυναμιών του πολιτικού συστήματος – στόχου, καθώς επίσης και των κοινωνικών τομών (ύπαρξη μειονοτήτων, εύθραυστη ενότητα, διχοτομία ιστορίας, ασθενής διακυβέρνηση κ.α).

Η ενίσχυση των αναγνωρισμένων διαιρετικών τομών δύναται να δημιουργήσει τάσεις που θα προκαλέσουν εσωτερικές τριβές, οι οποίες με τη σειρά τους θα υποσκάψουν τα θεμέλια του πολιτικού συστήματος και θα κλονίσουν την αξιοπιστία και τη νομιμοποίηση του ηγετικού μηχανισμού (Μπαζίνης, 2021).

2. Διπλωματικές ενέργειες. Μέρος μιας «υβριδικής» σύγκρουσης ενδέχεται να αποτελούν ενέργειες σε διπλωματικό επίπεδο με σκοπό την ικανοποίηση των επιδιώξεων του δρώντα. Οι ενέργειες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν συμμετοχή σε συμμαχίες και οργανισμούς συλλογικής ασφάλειας, η οποία θα λειτουργεί αποτρεπτικά σε περίπτωση επίθεσης. Κυρίως, ωστόσο, η διπλωματία σύμφωνα με τον Μπαζίνη (2021) αποσκοπεί στην εξασφάλιση της μέγιστης δυνατής υποστήριξης από τη διεθνή κοινότητα και στην κινητοποίηση φιλικά προσκείμενων κρατικών και μη κρατικών δρώντων μέσω της διάδοσης ενός «αφηγήματος», το οποίο «χτίζει» την εικόνα του δρώντα διεθνώς.

3. Οικονομικός πόλεμος. Ο οικονομικός πόλεμος περιλαμβάνει ενέργειες, όπως την απειλή ή τη χρήση οικονομικών μέτρων και κυρώσεων κατά ενός κράτους με στόχο αυτό να πληγεί οικονομικά και συνεπώς, να υποβαθμιστεί η στρατιωτική του δύναμη και να καταστεί ευάλωτο σε

πιέσεις και τετελεσμένα. Ο Διακοφωτάκης (2014) στο βιβλίο του «Κριμαία. A new(er) world (dis)order» εντάσσει στον οικονομικό πόλεμο της Ρωσίας εναντίον της Ουκρανίας τους εξονυχιστικούς υγειονομικούς ελέγχους στους οποίους υποβάλλονταν τα εισαγόμενα ουκρανικά προϊόντα από το 2013 που ισοδυναμούσαν με απαγόρευση εισαγωγής ουκρανικών προϊόντων και επέφεραν καθυστερήσεις, οι οποίες αποσκοπούσαν στο να εμποδίσουν την Ουκρανία να ενταχθεί στο δυτικό στρατόπεδο.

Σημαντική πτυχή του οικονομικού πολέμου είναι και ο ενεργειακός πόλεμος με τον οποίο επιχειρείται πλήγμα της οικονομίας του κράτους – στόχου μέσα από την παρεμπόδιση ή τη διατάραξη με οποιοδήποτε τρόπο της πρόσβασης του σε ενεργειακούς πόρους (εμπάργκο πετρελαίου, διακοπή παροχής προϊόντων, αύξηση τιμών στις εξαγωγές του κράτους – δρόντα κλπ). Ο ενεργειακός πόλεμος δύναται να καταστεί εξαιρετικά επικίνδυνος, όταν εξαπολύεται ανάμεσα σε χώρες ενεργειακά εξαρτώμενες. Όπως επισημαίνει ο Χουζούρης (2021), πέρα από το γεγονός ότι η Ρωσία αποτελεί το μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο της Ουκρανίας, η τελευταία είναι πλήρως εξαρτημένη ενεργειακά από τις ρωσικές εισαγωγές, γεγονός που έδωσε στη Ρωσία τη δυνατότητα το 2014 να ασκήσει τρομερές πιέσεις στην Ουκρανία.

- 4. Κυβερνοεπιθέσεις (Cyber attacks).** Η νέα τεχνολογία του διαδικτύου έχει επιφέρει ριζικές αλλαγές σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης ζωής και έχει προσφέρει ασύλληπτες δυνατότητες στον άνθρωπο. Είναι γεγονός πως στη σύγχρονη εποχή κάθε κράτος, κάθε οντότητα, κάθε εταιρία και κάθε μεμονωμένο άτομο αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ψηφιακής επανάστασης και συμμετέχει ενεργά σε αυτή. Ο Ρουμελιώτης (2022) επισημαίνει πως στην εποχή των κυβερνοπολέμων δεν είναι αναγκαίο να θανατώνονται στρατιώτες, προκειμένου ένα κράτος να επιβάλει τη θέληση του στον αντίπαλο, διότι ο κυβερνοχώρος, αποτελεί πλέον το νέο πεδίο διεξαγωγής της διαμάχης.

Ο κυβερνοπόλεμος έχει ως στόχο την καταστροφή κρίσιμων υλικοτεχνικών υποδομών ενός κράτους, προκειμένου να προκληθεί σοβαρή

ζημιά σε κάθε τομέα της κρατικής υπόστασης, όπως η οικονομία, η κοινωνία, η ικανότητα του να αμύνεται και να διεξάγει στρατιωτικές επιχειρήσεις κ.α. Οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο αποσκοπούν στην προσβολή, την εξουδετέρωση και την μείωση των δυνατοτήτων των συστημάτων επικοινωνίας του αντίπαλου, των συστημάτων Διοίκησης και Ελέγχου, των μονάδων υποστήριξης (Distributed Denial of Service), καθώς επίσης και κάθε είδους επιχείρησης, υπηρεσίας και υποδομής που μπορεί να προκαλέσει σοβαρό κόστος στον αντίπαλο (Μπαζίνης, 2021).

Πρόκειται για επιθέσεις, οι οποίες πέρα από το γεγονός ότι έχουν χαμηλό κόστος, ανιχνεύονται δύσκολα, διότι είναι δύσκολο να εντοπιστεί η πηγή της επίθεσης, είναι εύκολα προσβάσιμες από όλους και από οποιοδήποτε μέρος του πλανήτη και δεν προϋποθέτουν την απώλεια ανθρώπινης ζωής ή τριβή δυνάμεων, ώστε να έχουν αποτέλεσμα (Μπόση, 2018). Έτσι, ο κυβερνοχώρος μετατρέπεται σε ένα χώρο στον οποίο διάφορες εκφάνσεις βίας αποκτούν χώρο έκφρασης ικανές να προξενήσουν τεράστιο κόστος στον αντίπαλο υπό το μανδύα της μυστικότητας. Ο Kissinger, μάλιστα, (2014) έχει διατυπώσει την άποψη πως είναι πολύ πιο εύκολη υπόθεση η εξαπόλυση επιθέσεων στον κυβερνοχώρο παρά η άμυνα απέναντι σε αυτές.

- 5. Πληροφοριακός πόλεμος (Information Warfare).** Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία ο πληροφοριακός πόλεμος αποτελεί μέρος της «μαλακής» ή «μη κινητικής» ισχύος ενός κράτους και διαφέρει από αυτό που ονομάζεται «η πληροφορία στον πόλεμο» (Information in War), η οποία παραπέμπει σε τεχνικές προπαγάνδας και χειραγώγησης της κοινής γνώμης που εντάσσεται στην αμέσως επόμενη υποενοότητα. Σύμφωνα με τον Καρανικολό (2021), ο πληροφοριακός πόλεμος συνίσταται σε διαδικασίες που βασίζονται σε πληροφορίες, συστήματα πληροφοριών και δίκτυα που βασίζονται σε υπολογιστές. Κάθε είδους ενέργεια που λαμβάνεται από ένα δρώντα για την επίτευξη υπεροχής πληροφοριών επηρεάζοντας μια εχθρική πληροφορία με ταυτόχρονη την προσπάθεια του να προστατεύσει τις δικές του πληροφορίες εντάσσεται στον πληροφοριακό πόλεμο.

Στόχος του πληροφοριακού πολέμου είναι η χρήση δύσκολα ανιχνεύσιμων μεθόδων για την υποταγή ακροατηρίων, κάνοντας χρήση διαφόρων ειδών καλυμμένων ή μη καναλιών (διπλωματία, μυστικές υπηρεσίες, MME κ.α), ιδεολογικού και πολιτικού σαμποτάζ, επιχειρήσεων στον κυβερνοχώρο, μεθόδων με ψυχολογικό αντίκτυπο κλπ (Παπαδάκης, 2022). Οι εν λόγω επιχειρήσεις απαιτούν άψογο σχεδιασμό και συντονισμό υπό ενιαία αρχή, εφόσον περιλαμβάνουν σύνθεση διαφόρων και αλληλεξαρτωμένων μεταξύ τους δραστηριοτήτων. Μερικές από αυτές είναι οι Επιχειρήσεις Ηλεκτρονικού Πολέμου (EW Ops), επιχειρήσεις κυβερνοχώρου (Cyber Ops), η παραπλάνηση (Military Deception), επιχειρήσεις MME (Media Ops) κλπ.

Κυρίαρχο στοιχείο για τη θετική έκβαση μιας σύγκρουσης μέσα στα πλαίσια του Πληροφοριακού Πολέμου καθίσταται η πληροφορία, η σημασία της οποίας έχει καταστεί καθοριστική. Ο Τόφλερ (1982) στο έργο του «Το Τρίτο Κύμα» έγραψε για την κοινωνία του τρίτου κύματος εξέλιξης που αφορά την κοινωνία στην οποία πρωτεύοντα ρόλο έχει η επεξεργασία και η διαχείριση της πληροφορίας, ενώ ο Heywood (2013) επισημαίνει πως η έκρηξη της ανταλλαγής πληροφοριών και των επικοινωνιών σηματοδοτεί τη γέννηση της «εποχής της πληροφορίας» στη θέση της βιομηχανικής εποχής.

- 6. Ψυχολογικός πόλεμος και προπαγάνδα.** Ο Ψυχολογικός πόλεμος αποτελεί ένα σύνολο επιχειρήσεων που διεξάγονται στο πληροφοριακό επίπεδο από κοινού με τον Πληροφοριακό Πόλεμο, καθώς συνίσταται στην εκμετάλλευση και μετάδοση της πληροφορίας με σκοπό να προκληθούν ή να ενισχυθούν συμπεριφορές, τάσεις και δράσεις ευνοϊκές για τους στόχους του δρώντα. Ο Λαϊνμπάρτζερ στο έργο του «Ψυχολογικός Πόλεμος» (2022) ορίζει τον Ψυχολογικό Πόλεμο ως το σύνολο των μέσων και των ενεργειών, οι οποίες εκμεταλλεζόμενες τα διδάγματα της επιστήμης της ψυχολογίας αποσκοπούν στον επηρεασμό του ψυχονητικού και συναισθηματικού κόσμου του αντιπάλου για την επίτευξη πολιτικών, οικονομικών, στρατιωτικών και γενικότερα πάσης φύσεως στόχων.

Οι επιχειρήσεις που απαρτίζουν τον ψυχολογικό πόλεμο (PsyOp) μεταξύ άλλων ενδέχεται να περιλαμβάνουν προπαγάνδα, διάδοση ψευδών ειδήσεων (Fake News), παραπληροφόρηση, προώθηση συγκεκριμένου αφηγήματος προς τη διεθνή κοινή γνώμη ή τον πληθυσμό τόσο του αντιπάλου όσο και του κράτους – δρώντα, διπλωματικές ενέργειες, φυλλάδια και εκπομπές που απευθύνονται στο στράτευμα, στρατιωτική παραπλάνηση κ.α (Νικητάκος, 2021).

Αναπόσπαστο κομμάτι του ψυχολογικού πολέμου συνιστά η προπαγάνδα, μια μορφή επικοινωνίας που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την επιτυχία του Υβριδικού Πολέμου, διότι έχει τη δυνατότητα να παράγει δράση. Η προπαγάνδα ορίζεται ως μια μορφή επικοινωνίας, μια συστηματική προσπάθεια ή μια συντονισμένη δράση μιας ομάδας ατόμων που έχει ως στόχο να δημιουργηθούν αντιλήψεις, να χειραγωγηθούν οι γνωστικές διεργασίες και να κατευθυνθούν ανθρώπινες συμπεριφορές, ώστε να πολλαπλασιαστούν οι ευνοϊκές προς το δρώντα τάσεις, να περιοριστούν οι δυσμενείς και εν τέλει να λάβουν τα άτομα έμπρακτα δράση (Αγγελετόπουλος, 2020).

Η Κουλούρη (2020) στο έργο της «Ρητορική και Ερμηνείες. Πολιτική και Πολιτικοί μέσω Twitter» δίνει μεγάλη έμφαση στην ικανότητα της προπαγάνδας να ασκεί επιρροή σε ευρείες ομάδες ατόμων και να τις ωθεί σε δράση. Προκειμένου να εξηγήσει αυτήν την ικανότητα, η συγγραφέας επικαλείται την ψυχολογία της μάζας, σύμφωνα με την οποία μια ομάδα ανθρώπων παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά από εκείνα μεμονωμένων ατόμων και κυριαρχείται από έντονες παρορμήσεις που ωθεί τις πλειοψηφίες να δρουν παρορμητικά.

- 7. Κοινωνικά μέσα – παραστρατιωτική δράση.** Τα κοινωνικά μέσα συνίστανται σε ενέργειες, οι οποίες έχουν ως στόχο τον πληθυσμό εντός κράτους που επιτίθεται, τον πληθυσμό του κράτους – στόχου, καθώς επίσης και τη διεθνή κοινή γνώμη. Με τις ενέργειες αυτές οι δρώντες επιδιώκουν να εξασφαλίσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη υποστήριξη και να

υποκινήσουν δράση υπέρ του αφηγήματος που καλλιεργούν (Χουζούρης, 2021).

Οι παραστρατιωτικές οργανώσεις κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση, καθώς δύναται να προκαλέσουν τάσεις, να ασκήσουν επιρροή στον πληθυσμό του αντιπάλου και να υποκινήσουν δράση. Πρόκειται για στρατιωτικά σώματα, των οποίων η οργανωτική δομή, η εκπαίδευση και η λειτουργία ταυτίζεται με εκείνη ενός τακτικού στρατού, ωστόσο δεν ανήκουν επίσημα στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας. Παρ' όλα αυτά, τονίζει ο Μπαζίνης (2021), έχουν τη δυνατότητα να συμβάλουν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις παρέχοντας υποστήριξη (επιτήρηση, φυσική άμυνα, λογιστική υποστήριξη κλπ).

8. Εργαλειοποίηση μειονότητας. Η παρουσία μειονότητας στο εσωτερικό ενός κράτους – στόχου υβριδικών επιθέσεων ενδέχεται να αποτελέσει αντικείμενο εκμετάλλευσης από ένα δρώντα και να λειτουργήσει αποσταθεροποιητικά για το κράτος που τη φιλοξενεί. Έτσι, ο εν λόγω δρώντας ενδέχεται να προβεί σε διάφορες ενέργειες, προκειμένου να διασπάσει την εσωτερική συνοχή του πληθυσμού, να εγείρει πατριωτικά αισθήματα, αμφιβολία, πανικό, μίσος και να υποκινήσει δράσεις από μέρους της μειονότητας που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του. Το γεγονός ότι η Ουκρανία φιλοξενεί μια πληθυσμιακά σημαντική και πολιτισμικά μη αφομοιωμένη, ρωσική εθνική μειονότητα διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο για την επιτυχία «υβριδικών» τακτικών της Ρωσίας κατά την Ουκρανική κρίση το 2014 (Χουζούρης, 2021).

Η στόχευση του ρωσικού καθεστώτος για την παλινόθωση της αυτοκρατορικής θέσης της Ρωσίας και της ανάκτησης της επιρροής της στο αποκαλούμενο από τους Ρώσους «Εγγύς εξωτερικό, δηλαδή τις πρώην σοβιετικές χώρες υποβοηθάται αναμφισβήτητα από την εργαλειοποίηση των μειονοτήτων σε αυτές τις περιοχές. Ο Τριανταφυλλίδης (2022) τονίζει πως στις χώρες του πρώην σοβιετικού χώρου ζουν σήμερα περισσότεροι από 65 εκατομμύρια Ρώσοι, γεγονός που αποτελεί ένα από τα πιο ισχυρά όπλα άσκησης πιέσεων εκ μέρους του ρωσικού καθεστώτος.

9. Στρατιωτικές επιχειρήσεις. Αναπόσπαστο κομμάτι του «υβριδικού» πολέμου αποτελούν και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις με σκοπό την επίτευξη πολιτικών και στρατηγικών σκοπών. Οι εν λόγω επιχειρήσεις, επισημαίνει ο Νικητάκος (2021), διεξάγονται τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου και αποσκοπούν στη διάσπαση της ψυχολογικής ισορροπίας του κράτους – στόχου, όπως για παράδειγμα την κινητοποίηση των ένοπλων δυνάμεων, ώστε να προκληθεί ανησυχία τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, στρατιωτικές επιχειρήσεις υπό το μανδύα της μη αναγνωρισιμότητας με το σύνολο του στρατιωτικού προσωπικού να δρα δίχως διακριτικά και σημαίες, δολιοφθορές, αποτροπή ή εξαναγκασμό (συμπεριλαμβανομένων των υπερπτήσεων του εναέριου χώρου) κλπ. Επιπρόσθετα, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις ενδέχεται να περιλαμβάνουν επιχειρησιακά, τακτικά και τεχνικά μέτρα που λειτουργούν υποστηρικτικά και αποσκοπούν στην απόκρυψη των στρατευμάτων και εγκαταστάσεων από τον αντίπαλο και στην παραπλάνηση του (Νικητάκος, 2021).

Κατόπιν της παράθεσης των μορφών που μπορεί να λάβει ο Υβριδικός Πόλεμος διαπιστώνει κανείς πως πράγματι πρόκειται για ένα πόλεμο που διεξάγεται ταυτόχρονα σε πολλαπλά επίπεδα και προσφέρει ένα πολύ ευρύ φάσμα ενεργειών, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι του δρώντα, χωρίς ωστόσο, να γίνεται εύκολα αντιληπτή η επιθετικότητα του. Οι ενέργειες που προαναφέρθηκαν πραγματοποιούνται τόσο σε καιρό ειρήνης όσο και σε καιρό πολέμου, στα πλαίσια αυτού που ονομάζεται «γκρίζα ζώνη» και δεν προϋποθέτουν κλασικούς συντελεστές ισχύος, όπως στρατιωτική ισχύς, οικονομία, δημογραφία κ.α. Αυτό σημαίνει πως οι παράγοντες που καθορίζουν την κρατική ισχύ και τις ικανότητες ενός κράτους έχουν καταστεί πλέον πιο περίπλοκοι και ασαφείς, ενώ ταυτόχρονα το τελικό αποτέλεσμα των συγκρούσεων καθίσταται πιο δύσκολο να προβλεφθεί.

Κεφάλαιο δεύτερο

Η ρωσική «υβριδική» στρατηγική.

2.1 Το σύγχρονο στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας: Το δόγμα Gerasimov και η ρωσική θεώρηση για τον πόλεμο

Στη σύγχρονη ρωσική βιβλιογραφία ο πόλεμος συνίσταται σε μια έσχατη μορφή επίλυσης διακρατικών διαφορών με τη χρήση ένοπλης βίας μεγάλης έντασης, η οποία δύναται να συνοδεύεται, αναφέρει ο Τριανταφυλλίδης (2022), και από άλλες μορφές αντιπαράθεσης, όπως ψυχολογικές επιχειρήσεις, οικονομικά και πολιτικά μέτρα, κυβερνοεπιθέσεις κ.α, ώστε να επιτευχθούν οι επιδιωκόμενοι στόχοι. Έτσι, στο σύγχρονο στρατιωτικό δόγμα της Ρωσίας διακρίνονται τρία είδη πολέμου, ο πρώτος εκ των οποίων συνίσταται στην αξιοποίηση της στρατηγικής της συντριβής του εχθρού, υλικά κατά κύριο λόγο.

Ο δεύτερος τύπος πολέμου αφορά επιχειρήσεις αποσταθεροποίησης του εσωτερικού πολιτικο-οικονομικού περιβάλλοντος του αντιπάλου με ταυτόχρονη την έμμεση ή άμεση στρατιωτική υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων της αντιπολίτευσης, ώστε να προωθηθούν στην εξουσία οι φίλιες πολιτικές δυνάμεις, ενώ ο τρίτος τύπος, ο μικτός τύπος πολέμου, αναφέρεται στον Υβριδικό Πόλεμο που συνδυάζει στρατηγικές τόσο της ολοκληρωτικής καταστροφής όσο και των έμμεσων επιδράσεων. Ο Μήτσιος (2021) υποστηρίζει πως τα τελευταία δέκα χρόνια ο Υβριδικός Πόλεμος είναι συνδεδεμένος με την επιθετική ρωσική εξωτερική πολιτική, γεγονός που αποδίδεται στον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου του ρωσικού στρατού Valery Gerasimov.

2.1.1 Το «δόγμα Gerasimov». Το «δόγμα Gerasimov» προσδίδει μια νέα προσέγγιση στην έννοια των διακρατικών συγκρούσεων κι αυτό γιατί αποδίδει την ίδια σημασία τόσο σε στρατιωτικές επιχειρήσεις όσο και σε εκείνες που διεξάγονται σε επίπεδα εκτός του φυσικού περιβάλλοντος, όπως οικονομικές και πολιτικές επιχειρήσεις, επικοινωνιακούς πολέμους, ψυχολογικές επιχειρήσεις κ.α. Ο Τριανταφυλλίδης (2022) τονίζει πως το εν λόγω δόγμα αποδίδεται συνοπτικά με τον όρο «ο πόλεμος νέας γενιάς» και παρουσιάζει

κοινά στοιχεία με το αντίστοιχο κινεζικό στρατιωτικό δόγμα του πολέμου «χωρίς όρια» του 1999.

Το ρωσικό στρατιωτικό δόγμα αποτελεί ένα ολιστικό δόγμα επιχειρήσεων που βασίζεται στη σοβιετική λογική της διαρκούς προσπάθειας επίτευξης πολιτικών στόχων τόσο εν καιρώ πολέμου όσο και εν καιρώ ειρήνης. Ο Gerasimov, επισημαίνει ο Καρανικολός (2021), υποστηρίζει ότι η αντιμετώπιση του αντιπάλου από τη Ρωσία πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να υφίσταται συνεχή «χτυπήματα» στο σύνολο της ύπαρξης του, δηλαδή στο σύνολο της επικράτειας του από κοινού με τον πληθυσμό-στόχο που αποτελεί το βασικό στόχο των επιχειρήσεων. Κατά τον Ρώσο αρχηγό του Γενικού Επιτελείου στις επόμενες δεκαετίες πρόκειται να εντατικοποιηθεί δραματικά η χρήση μη συμβατικών μέσων έναντι της χρήσης στρατιωτικών μέσων σε αναλογία 4:1 (Λαμπρόπουλος, 2021).

Οι αναλυτές της Δύσης πάντως με τον όρο «δόγμα Gerasimov» αποδίδουν τον τρόπο με τον οποίο διεξάγει τον Υβριδικό του Πόλεμο το ρωσικό καθεστώς. Οι στόχοι του Υβριδικού της Πολέμου είναι ο εξαναγκασμός του αντιπάλου να δεχθεί τετελεσμένα, η υπονόμευση των δημοκρατικών θεσμών και η πρόκληση αστάθειας και πανικού στο εσωτερικό των κρατών-αντιπάλων, η καταστροφή κρίσιμων υποδομών και κυρίως η χειραγώγηση της κοινής γνώμης του πληθυσμού-στόχου μέσω ψυχολογικών επιχειρήσεων, προπαγάνδας και διασποράς ψευδών ειδήσεων για την επίτευξη ασύμμετρου πλεονεκτήματος έναντι του αντιπάλου (Λαμπρόπουλος, 2021).

Οι ασύμμετρες επιχειρήσεις της Ρωσίας στοχεύουν στην επίτευξη στρατηγικών αποτελεσμάτων μέσα από την εφαρμογή ενός ευρέως φάσματος μη στρατιωτικών μέσων και το δόγμα Gerasimov αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη έκφραση του ρωσικού στρατιωτικού στοχασμού για αυτό το νέο τύπο πολεμικών επιχειρήσεων που βασίζονται στη συγκέντρωση όλων των δυνατοτήτων του ρωσικού έθνους (Τριανταφυλλίδης, 2022).

Δεσπόζουσα θέση στο επιχειρησιακό δόγμα των ρωσικών ένοπλων δυνάμεων κατέχει ο «αντανακλαστικός έλεγχος» (reflexive control) που βασίζεται στον εξαναγκασμό του αντιπάλου να υιοθετήσει δράσεις και συμπεριφορές που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του δράστη. Η μεθοδολογία αυτή εφαρμόστηκε από το ρωσικό καθεστώς και κατά την ουκρανική κρίση το 2014, όπως αναλύεται στο επόμενο κεφάλαιο.

2.1.2 Τα έξι στάδια της σύγκρουσης κατά το δόγμα Gerasimov. Κατά τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου των ρωσικών Ένοπλων Δυνάμεων κάθε σύγκρουση εξελίσσεται σε έξι στάδια. Το πρώτο στάδιο, σύμφωνα με τον Χουζούρη (2021), περιλαμβάνει συγκεκριμένες αρχικές επιχειρήσεις, με τις οποίες ο δρώντας επιδιώκει να διαμορφώσει μια ισχυρή αντιπολίτευση στο κράτος-στόχο, με φίλα προσκείμενες στον ίδιο οργανώσεις και κόμματα που θα δημιουργήσουν ευνοϊκές συνθήκες στο περιβάλλον του κράτους-στόχου για τη δράση του.

Στις επιχειρήσεις αυτές βασικό ρόλο διαδραματίζει ο πληροφοριακός πόλεμος. Το δεύτερο στάδιο της σύγκρουσης που είναι η κλιμάκωση συνίσταται στην αύξηση των πολιτικών και διπλωματικών πιέσεων κατά του κράτους-στόχου και στην επιβολή οικονομικών κυρώσεων. Ακολουθεί η έναρξη των συγκρούσεων μεταξύ των αντίπαλων ομάδων και ενέργειες που δύναται να λάβουν τη μορφή διαδηλώσεων, διαμαρτυριών και παραστρατιωτικών συγκρούσεων. Σε αυτήν την περίπτωση, οι εν λόγω συγκρούσεις προσλαμβάνονται ως απειλή για τα ρωσικά συμφέροντα, ώστε να ξεκινήσουν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Το τέταρτο στάδιο της σύγκρουσης σηματοδοτεί την έναρξη της κρίσης που συνεπάγεται έναρξη στρατιωτικών επιχειρήσεων. Εννοείται πως σε αυτό το κρίσιμο στάδιο ο πληροφοριακός πόλεμος από κοινού με τις οικονομικές και διπλωματικές πιέσεις συνεχίζονται. Ο πρώτος, μάλιστα, καλλιεργεί το αφήγημα πως η ρωσική επέμβαση είναι αναγκαία συνθήκη, καθώς απειλούνται τα ρωσικά συμφέροντα. Στη συνέχεια, έπεται η διευθέτηση της κρίσης, η οποία προϋποθέτει να πραγματοποιηθούν αλλαγές στην πολιτική ηγεσία του κράτους-στόχου, ώστε να προκύψουν ευνοϊκές για τη Ρωσία συνθήκες στο εσωτερικό του. Το τελικό στάδιο αφορά στην αποκατάσταση της ειρήνης που συνοδεύεται από κατευνασμό των ενεργειών που οδήγησαν στη σύγκρουση. Αξίζει να σημειωθεί πως, όπως επισημαίνει και ο Παπασαραντόπουλος (2022), η θυματοποίηση και η δράση υπό την απειλή της ασφάλειας της Ρωσίας συνοδεύει κάθε επιθετική ενέργεια του καθεστώτος του Putin.

2.2 Οι κινητήριες δυνάμεις της ρωσικής υβριδικής στρατηγικής

Η Ρωσία πέρα από την εφαρμογή ωμής βίας πραγματοποιεί «υβριδικές» επιθέσεις, για να επιβάλει τη γεωπολιτική της θέση, να ενισχύσει το διεθνή της ρόλο και να αναθεωρήσει το μεταψυχροπολεμικό status quo, όπως αυτό διαμορφώθηκε με την πρωτοκαθεδρία των Η.Π.Α (Ρουμελιώτης & Κολλάρος, 2022). Το ρωσικό καθεστώς επιδιώκει να ανακτήσει την επιρροή του στις χώρες που ανήκαν στη σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης και να αναβιώσει τη ρωσική αυτοκρατορία, ενώ ταυτόχρονα αποπειράται να εμποδίσει την περαιτέρω εξάπλωση του NATO σε χώρες που αποτελούν «ζωτικό της χώρο» και να αποσταθεροποιήσει το εσωτερικό των φιλελεύθερων δημοκρατιών εφαρμόζοντας την προπαγανδιστική της πολιτική και τη διασπορά ψευδών ειδήσεων.

Κινητήρια δύναμη για τον υβριδικό πόλεμο του Putin ωστόσο δεν αποτελεί μόνο η απέχθεια του, όπως ισχυρίζεται ο Παπασαραντόπουλος (2022), για τη δημοκρατία και η έχθρα του με τη Δύση, η οποία, όπως ο ίδιος ισχυρίζεται, απειλεί με κάθε τρόπο την ασφάλεια της Ρωσίας. Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ τα εδάφη που ήλεγχε η Ρωσία μειώθηκαν δραματικά, ενώ ένα μεγάλο μέρος των λιμανιών που ήλεγχε χάθηκε περιορίζοντας την πρόσβαση της στη Μαύρη Θάλασσα και τη θάλασσα της Βαλτικής (Τριανταφυλλίδης, 2022).

Παράλληλα, η επέκταση του NATO προς ανατολές μείωσε δραματικά το αμυντικό βάθος της Ρωσίας. Όλα τα παραπάνω σαφώς ενίσχυσαν τον εθνικισμό του ρωσικού καθεστώτος, ωστόσο είναι σημαντικό να σημειωθεί πως ένα μεγάλο μέρος της ρωσικής υβριδικής στρατηγικής που είναι η προπαγανδιστική πολιτική της απευθύνεται και στο εσωτερικό κοινό, δηλαδή τον πληθυσμό της Ρωσίας. Ο Galeotti (2020) επισημαίνει πως η υπερεθνικιστική στροφή του Putin, και το αφήγημα περί ιστορικής υψηλής καταγωγής των Ρώσων και «περικύκλωσης» από την εχθρική Δύση διευκόλυνε το Ρώσο πρόεδρο να εξασφαλίσει την υποστήριξη του λαού και να «εξαγοράσει» την ανοχή του, δεδομένης της δεινής οικονομικής κατάστασης της χώρας και της πολιτικής διαφθοράς.

Για τον Putin δηλαδή, όταν η Ρωσία εξαπολύει «υβριδικές» επιθέσεις δεν είναι ποτέ ο επιτιθέμενος αλλά αποκρούει τις προσπάθειες της Δύσης να βλάψει τα συμφέροντα της. Ακόμη και η προπαγάνδα στην κρατική τηλεόραση, η καταστολή ανεξάρτητων ΜΚΟ, η φίμωση δημοσιογράφων και η απόρριψη διεθνών κανόνων για

τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μέρος μιας στρατηγικής υπεράσπισης της πατρίδας έναντι του δυτικού «πολέμου πληροφοριών» (Galeotti, 2022).

Η σημασία του πληθυσμού-στόχου για τη ρωσική προπαγανδιστική πολιτική έγινε αντιληπτή και στην ουκρανική κρίση το 2014, η οποία αποτελεί μια σύγκρουση, που αποδεικνύει με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο τη θεαματική ποιοτική μεταστροφή των ρωσικών στρατιωτικών επιχειρήσεων τη σύγχρονη εποχή. Το δόγμα Gerasimov φαίνεται να ανταποκρίνεται απόλυτα στον τρόπο με τον οποίο έδρασε η ρωσική κρατική μηχανική στη σύγκρουση αυτή, δεδομένου ότι οι επιθέσεις που εξαπέλυσε το ρωσικό καθεστώς μεθοδεύτηκαν σταδιακά, σε πολλαπλά πεδία, ώστε να αναγκαστεί η ουκρανική πλευρά να αποδεχτεί την προσάρτηση της Κριμαίας ως τετελεσμένο γεγονός.

Κινητήρια δύναμη για το ρωσικό υβριδικό πόλεμο στην Ουκρανία ήταν η πρόθεση της Ρωσίας να καταστήσει σαφές ότι οποιαδήποτε προσέγγιση πρώην σοβιετικών δημοκρατιών προς την Ευρώπη ή το NATO δεν είναι ανεκτή από τη Ρωσία, ιδιαίτερα μάλιστα της Ουκρανίας, η οποία στη ρωσική νοοτροπία αποτελεί προέκταση του ρωσικού κόσμου (Διακοφωτάκης, 2014). Η Ρωσία κατέστησε σαφές πως αποτελεί μια αναθεωρητική δύναμη που αισθάνεται αρκετά ισχυρή, ώστε να αμφισβητεί την αμερικανική πρωτοκαθεδρία στο «Εγγύς Εξωτερικό» της με ύψιστη προτεραιότητα πολιτικής την αποκατάσταση της Ρωσίας ως υπερδυνάμεως (Διακοφωτάκης, 2014).

Κεφάλαιο τρίτο

Η ανάπτυξη της ρωσικής «υβριδικής» στρατηγικής ως συνέπεια της αλληλεπίδρασης τριών παραγόντων: Εγχώριοι/ εθνικοί παράγοντες, δομικοί παράγοντες του διεθνούς συστήματος και τεχνολογική εξέλιξη

3.1 Παράγοντες στο εσωτερικό του ρωσικού κράτους

Όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί του κλασικού ρεαλισμού, άποψη η οποία είναι αποδεκτή και από τους νεοκλασικούς ρεαλιστές, οι οριοθέτηση των προτεραιοτήτων ενός κράτους και η διαμόρφωση της στρατηγικής του επηρεάζεται βαθύτατα από το σύνολο των εγχώριων/εθνικών παραγόντων, όπως οι κυρίαρχες εθνικές αξίες, εθνική συνείδηση, το είδος του καθεστώτος, ηγεσία, κ.α (Γκόφας & Τζιφάκης, 2017). Έτσι, και στην περίπτωση της Ρωσίας οι εσωτερικές εξελίξεις είναι καθοριστικές για τη διαμόρφωση της στρατηγικής της.

3.1.1 Συγκέντρωση πολιτικοοικονομικών εξουσιών στα χέρια μελών των υπηρεσιών ασφαλείας. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του ρωσικού καθεστώτος που αποτελεί θεμέλιο για ολόκληρο το κοινωνικό οικοδόμημα είναι η συγκέντρωση των πολιτικών και οικονομικών εξουσιών στα χέρια μελών των υπηρεσιών ασφαλείας. Η Τριανταφύλλου σε άρθρο της που αναλύει τα χαρακτηριστικά του ρωσικού καθεστώτος (2022) υποστηρίζει πως υπάρχουν 22 τέτοιες κυβερνητικές υπηρεσίες, στις οποίες υπηρετούν οι «ημέτεροι». Πρόκειται για μια κάστα προερχόμενη από τα βάθη της Επιτροπής για την Κρατική Ασφάλεια (KGB) τα μέλη της οποίας υπηρετούν στις Ένοπλες Δυνάμεις, στο Υπουργείο Εσωτερικών, στην Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Ασφαλείας και την Εθνοφρουρά, ενώ παράλληλα ταυτίζονται με μια ομάδα στενών συνεργατών του Πούτιν, οι οποίοι ελέγχουν όλους τους οικονομικούς πόρους του κράτους.

Πρόκειται για ένα κλεπτοκρατικό σύστημα δίχως διαφάνεια, το οποίο, για να διατηρήσει την εξουσία του, πρέπει διαρκώς να προφυλάσσεται. Έτσι,

τονίζει η Τριανταφύλλου (2022) προβαίνει στη λογοκρισία, τη φίμωση, τον έλεγχο διακίνησης της πληροφορίας και την αποκοπή του πληθυσμού από τον έξω κόσμο και την προπαγάνδα. Επιπρόσθετα, η προσωποκεντρικότητα του καθεστώτος και η συγκέντρωση των εξουσιών στα χέρια του προέδρου του δίνει τη δυνατότητα να μη λογοδοτεί πουθενά και να απαντά ακαριαία σε ενδεχόμενες επιθέσεις εναντίον του καθεστώτος του κατά το δοκούν, σε αντίθεση με την ετερογένεια της εσωτερικής πολιτικής των δυτικών δημοκρατιών που δυσκολεύει τη λήψη γρήγορων αποφάσεων, όταν αυτές απειλούνται από «υβριδικές» επιθέσεις (Λαμπρόπουλος, 2021).

Η κατάσταση αυτή μαρτυρά μια διαρκή εμμονή του Πούτιν με την ασφάλεια, εξ ου και η κατασκευή του αφηγήματος περί «περικύκλωσης» της από τη διεφθαρμένη Δύση. Για τον Πούτιν οι «υβριδικές» επιθέσεις που εξαπολύει αποτελούν κατά τον Galeotti (2022) αμυντικές προσπάθειες στην προσπάθεια της Δύσης να απομονώσει τη χώρα του διεθνώς και να της στερήσει τη θέση που της αξίζει. Ο ισχυρισμός του Πούτιν ότι το καθεστώς του έγινε στόχος μιας δυτικής επιχείρησης πολιτικής επιρροής κατόπιν των μεγάλων διαδηλώσεων στο διάστημα 2011-2012 του πρόσφεραν το πρόσχημα για «αντεπίθεση» (Παπασωτηρίου, 2019). Ομοίως, οι διαδηλώσεις «Euromaidan» για την έναρξη διαπραγματεύσεων ένταξης της Ουκρανίας στη Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρήθηκαν από τη Ρωσία απόδειξη μιας δυτικής στρατηγικής για την ταπείνωση της.

3.1.2 Ανάδυση ρωσικής ταυτότητας σε αντιπαράθεση με άλλες/ισχυρός εθνικισμός. Ένα εξίσου χαρακτηριστικό γνώρισμα του ρωσικού καθεστώτος αποτελεί η εδραίωση του έθνους στη βάση του μίσους για άλλες εθνοτικές ομάδες και η προάσπιση με κάθε τρόπο της ανωτερότητας της ρωσικής ταυτότητας. Ο Φουκουγιάμα έχει υποστηρίξει πως η Ρωσία διακατέχεται από μια αίσθηση εθνικής ταυτότητας βασισμένης στην κυριαρχία επί των γειτόνων της (Μπούτση, 2021). Η άρνηση των Ρώσων να αποδεχτούν την ανεξαρτησία της Ουκρανίας, καθώς πιστεύουν ότι αποτελεί μέρος του ρωσικού κόσμου μαρτυρά ακριβώς ότι η αίσθηση της εθνικής ταυτότητας για τους Ρώσους είναι εξαρτημένη από να αρνούνται την εθνική ταυτότητα των άλλων. Άλλωστε,

είναι χαρακτηριστικό κατά τον Τσιμπούρσκι, η μετάφραση της θεωρίας του οποίου οδηγεί στο σύγχρονο αμυντικό δόγμα της Ρωσίας, ότι για τη Ρωσία οι χώρες που ανήκουν σε αυτό που αποκαλείται «Εγγύς Εξωτερικό», όπως η Ανατολική Ουκρανία, η Κριμαία, συγκεκριμένες περιοχές του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας ανήκουν στη «ρωσική υφαλοκρηπίδα» (Τριανταφυλλίδης, 2022).

Προκειμένου, λοιπόν, να εδραιωθεί ένα ισχυρό έθνος σε ένα όσο το δυνατό εκτεταμένο έδαφος στη βάση μιας ταυτοτικής ανωτερότητας, αναφέρει η Τριανταφύλλου (2022), είναι αναγκαία η καλλιέργεια της προσωπολατρίας που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη ρωσική παράδοση και αποδίδει εξιδανικευμένα χαρακτηριστικά σε ένα χαρισματικό ηγέτη, ο οποίος αποτελεί το μοναδικό πρόσωπο που μπορεί να σώσει το έθνος από επιθέσεις εξωτερικών εχθρών. Η εν λόγω ανωτερότητα ενισχύεται από την οικοδόμηση ενός ισχυρού εθνικισμού και ενός ολοκληρωτικού εθνικιστικού μύθου περί μοναδικής ιστορικής αποστολής.

Η υπερεθνικιστική αυτή γραμμή και το αφήγημα της υψηλής καταγωγής των Ρώσων επέτρεψε στον Πούτιν να αποσπάσει την προσοχή του λαού από εσωτερικές κρίσεις και προβλήματα αλλά και να καλλιεργήσει το αφήγημα πως η Ρωσία δεν επιτίθεται ποτέ αλλά, όταν εξαπολύει «υβριδικές» επιθέσεις, απαντά στις απειλές της Δύσης. Τον ίδιο ισχύει και για την προπαγανδιστική της πολιτική (Galeotti, 2022).

3.1.3 Αντιδυτική ρητορική. Ένα άλλο βασικό στοιχείο του ρωσικού καθεστώτος που επηρεάζει βαθύτατα τη διαμόρφωση της ρωσικής υβριδικής στρατηγικής αποτελεί η σφοδρή αντίσταση στη «δυτική παρακμή» μαζί με όλες τις αξίες που η Δύση προβάλλει μέσω της διάδοσης της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο Πούτιν, αναφέρει ο Παπασαραντόπουλος (2022), εχθρεύεται βαθιά τη φιλελεύθερη δημοκρατία και θεωρεί πως οι παραδοσιακές αξίες της Ρωσίας που βασίζονται στο τρίπτυχο πατριωτισμός – εθνικισμός – Χριστιανισμός είναι οι μόνες που θα μπορούσαν να προσφέρουν ασφάλεια και δύναμη στο κράτος του.

Έτσι, στο όνομα της προστασίας από τη διαφθορά της Δύσης έχει καλλιεργήσει μια ρητορική μίσους για την τελευταία συνοδευόμενη από το

αφήγημα ότι η ίδια εποφθαλμιά το «ζωτικό χώρο» της Ρωσίας. Επιπρόσθετα, το καθεστώς Πούτιν εφαρμόζει την πολιτική του «διαίρει και βασίλευε» και παρεμβαίνει στο εσωτερικό φιλελεύθερων δημοκρατιών (ανάμειξη σε εκλογές, στήριξη υποψηφίων, προπαγάνδα, διασπορά ψευδογεγονότων κ.α) για την πρόκληση αποσταθεροποίησης και τη διάσπαση της συνοχής τους (Προέδρου, 2019).

Στο όνομα, λοιπόν, της προστασίας του έθνους από τις απειλές που θέτουν η Δύση και οι αξίες που η ίδια προβάλλει, ο Πούτιν εκτελεί μια απόπειρα παλινόρθωσης της αυτοκρατορικής θέσης της χώρας του πραγματοποιώντας «υβριδικές» επιθέσεις τόσο στις δυτικές δημοκρατίες όσο και στις χώρες που ανήκουν στο «Εγγύς Εξωτερικό». Ο Σωτηρόπουλος σε άρθρο του (2022) επισημαίνει πως το πρότυπο του Ιβάν Ίλιν, ενός Ρώσου χριστιανοφασίστα φιλοσόφου, προσέφερε στον Πούτιν την αναγκαία ιστορική νομιμοποιητική βάση, ώστε να υλοποιήσει το σχέδιο περί αναβίωσης της ρωσικής αυτοκρατορίας.

3.1.4 Ανεπάρκεια των ρωσικών Ένοπλων Δυνάμεων. Καθοριστικός παράγοντας για τη στροφή της ρωσικής στρατηγικής στον Υβριδικό Πόλεμο αποτελεί αναμφίβολα η ανεπάρκεια του ρωσικού στρατού, όπως αυτή αποτυπώθηκε στον πόλεμο της Γεωργίας το 2008. Ο Καραγιάννης σε άρθρο του (2022) τονίζει πως οι απώλειες που υπέστη η πολεμική αεροπορία το 2008 οδήγησαν όχι μόνο σε ριζικές στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις αλλά και σε μια νέα στρατηγική πολέμου δια υποκαταστάτων (surrogate warfare) για τον περιορισμό απωλειών των φίλιων δυνάμεων και την πρόκληση σύγχυσης στον αντίπαλο. Την ίδια στιγμή η υπεροχή των Η.Π.Α στον πόλεμο με συμβατικά μέσα αποτελεί μια επαρκή συνθήκη για το ρωσικό καθεστώς, ώστε να καταφύγει στη χρήση μη συμβατικών μέσων (Παπασωτηρίου, 2019).

3.1.5 Αδυναμίες/εσωτερικές κρίσεις. Μπορεί η Ρωσία να εξακολουθεί να αποτελεί πυλώνα στο διεθνές σύστημα και να διαθέτει τεράστιες δυνατότητες, ωστόσο κατά τον Παπασαραντόπουλο (2022) η χώρα έχει πολύ λιγότερη ισχύ

απ' όσο δείχνει. Η ρωσική οικονομία από το 2008 ακολουθεί πτωτική πορεία και είναι ευάλωτη σε κυρώσεις, το βιοτικό επίπεδο μειώνεται διαρκώς, ενώ οι δικαστικές διώξεις αντιφρονούντων, η φίμωση και ο περιορισμός της ελευθεροτυπίας αποτελούν ενδείξεις αδυναμίας παρά ισχύος. Το ρωσικό καθεστώς αντιλαμβάνεται ότι δεν έχει τη δυνατότητα να επιβληθεί σε χώρες της δυτικής και ανατολικής Ευρώπης με τη «γεωπολιτική της προσταγής» και γι' αυτό καταφεύγει στον Υβριδικό Πόλεμο για την επίτευξη των στόχων του (Τριανταφυλλίδης, 2022).

Επιπρόσθετα, ο Υβριδικός Πόλεμος λόγω της «ασυμμετρίας» που τον διακρίνει προσφέρει ευκαιρία σε κρατικούς και μη δρώντες να εξαπολύουν επιθέσεις εναντίον κρατών, τα οποία υπερτερούν σε «σκληρή ισχύ», όπως στρατιωτικές δυνατότητες, οικονομικές επιδόσεις κ.α. Έτσι και η Ρωσία καταφεύγοντας στον υβριδικό πόλεμο μπορεί να εξισορροπήσει ενδεχόμενες αδυναμίες της, όπως για παράδειγμα τους ξεπερασμένους στρατιωτικούς εξοπλισμούς ή τα αμυντικά κενά του πολεμικού ναυτικού της (Ρουμελιώτης & Κολλάρος, 2022).

3.2 Τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος το 21^ο αιώνα

Το εξωτερικό περιβάλλον ενός κράτους και γενικότερα οι συνθήκες που διέπουν το διεθνές σύστημα μια δεδομένη χρονική στιγμή επηρεάζουν τις αποφάσεις των κρατών και είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση κάθε απόφασης στη σφαίρα της εξωτερικής πολιτικής. Σύμφωνα με τον Χιλ (2018) το «εξωτερικό περιβάλλον» δε συνίσταται μόνο σε ό,τι βρίσκεται εκτός των γεωγραφικών συνόρων ενός κράτους αλλά και σε όλα όσα βρίσκονται έξω από τις πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες, μέσω των οποίων ο δρώντας λαμβάνει αποφάσεις. Οι συνθήκες που επικρατούν στο διεθνές σύστημα, προσθέτει ο Χιλ (2018), περιορίζουν και ταυτόχρονα διαμορφώνουν τις δυνατότητες και τους στόχους των κρατών, ενώ την ίδια στιγμή ωθούν τα κράτη να επιδιώκουν την εξασφάλιση προστασίας τους από εξωτερικές απειλές, την ελαχιστοποίηση τους κόστους και των περιορισμών που επιβάλλονται από το εξωτερικό περιβάλλον και τη συσσώρευση πλεονεκτημάτων.

Έτσι, και στην περίπτωση του ρωσικού καθεστώτος τα χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση μιας «υβριδικής» στρατηγικής και στη διεξαγωγή Υβριδικού Πολέμου. Μερικά από αυτά τα χαρακτηριστικά, τα οποία σαφώς επηρέασαν τις ενέργειες των Ρώσων στην ουκρανική κρίση το 2014, είναι η γεωγραφία, η πολυπολικότητα του διεθνούς συστήματος και η διεθνής αλληλεξάρτηση των κρατών.

3.2.1 Γεωγραφική θέση ενός κράτους. Η γεωγραφία διαμορφώνει τόσο τη στρατηγική ενός κράτους όσο και τις διεθνείς σχέσεις του, ενώ παράλληλα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τις αποφάσεις που θα λάβει για την ενίσχυση της ασφάλειας του (Μπόση, 2018). Ο χώρος, τόπος και οι ιδιαιτερότητες των κρατών ενισχύσουν ή αποδυναμώνουν αντίστοιχα την ασφάλεια τους και μπορούν να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης προς όφελος τους. Ο Χιλ (2018) επισημαίνει πως στην ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής η γεωγραφία κατατάσσεται στην κατηγορία του εξωτερικού περιβάλλοντος των κρατών παρά το γεγονός ότι η επικράτεια και οι πόροι εντός αυτής ανήκουν στη διάθεση των κρατών.

Η Ρωσία αποτελεί το μεγαλύτερο σε έκταση κράτος του πλανήτη κράτος του πλανήτη, γεγονός που συνεπάγεται μια τεράστια έκταση συνόρων που λειτουργούν ως εν δυνάμει εστίες ανάφλεξης με γειτονικά κράτη. Τα εκτενή και σχετικά αφύλακτα σύνορα της, επισημαίνει ο Heywood (2013), την καθιστούν ευάλωτη και ενισχύουν την ανάγκη της να διασφαλίσει την ασφάλεια της.

Το σημαντικότερο, ωστόσο, είναι πως η Ρωσία συνορεύει με κράτη, τα οποία κατά την εκτίμηση, όπως σχολιάζει ο Τριανταφυλλίδης (2022), έχουν μη φιλικές προς την ίδια κυβερνήσεις εξαιτίας ξένης παρέμβασης. Δεν είναι λίγες οι φορές που η Ρωσία αναφέρει τη δράση ξένων μυστικών υπηρεσιών ή συνασπισμένων ξένων χωρών κατά του καθεστώτος της. Εκτός αυτού, η εγγύτητα των στρατιωτικών υποδομών του NATO με τα ρωσικά σύνορα εντείνουν την ανασφάλεια της, ώστε να αναλάβει δράση και να αυξήσει το

κόστος των αντιπάλων της με «υβριδικές» ενέργειες τη στιγμή που θα αποσπά πλεονεκτήματα.

Η προσάρτηση της Κριμαίας για παράδειγμα το 2014 συνέβαλε στην ενίσχυση της στρατηγικής θέσης της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα, τη στιγμή που η γεωγραφική της θέση την καθιστά ευάλωτη σε πολλαπλά και απομακρυσμένα μέρη στην απέραντη έκταση της που πρέπει να προστατευτούν, όπως Βαλτική Θάλασσα, Κασπία, Αρκτική και Ειρηνικός (Ρουμελιώτης & Κολλάρος, 2022).

Η Ρωσία εκμεταλλεύεται τη γεωγραφική της θέση, προκειμένου να κάνει προβολή ισχύος σε χώρες στο «Εγγύς Εξωτερικό» της είτε για να ασκεί πιέσεις στις ίδιες τις χώρες είτε σε δυτικά κράτη μέσω των τελευταίων. Για παράδειγμα, λίγο πριν τη στρατιωτική επέμβαση στη Γεωργία το 2008 οι ρωσικές δυνάμεις διενήργησαν στρατιωτική άσκηση γνωστή ως «Κανκασ-2008» κατά μήκος των συνόρων της Γεωργίας. Η παραμονή των στρατιωτικών δυνάμεων στις θέσεις των ασκήσεων μετά το πέρας της εκπαίδευσης είχε ως στόχο την άσκηση ψυχολογικής πίεσης στην ηγεσία της Τιφλίδος (Νικητάκος, 2021). Κατά ανάλογο τρόπο η γεωγραφική της θέση της δίνει τη δυνατότητα να επεμβαίνει και στρατιωτικά – το τελευταίο στάδιο του υβριδικού δόγματος – όπως έπραξε και στην Κριμαία και τις ανατολικές επαρχίες της Ουκρανίας (Διακοφωτάκης, 2014).

3.2.2 Κατακερματισμός ισχύος και παγκόσμια αλληλεξάρτηση. Η παγκόσμια τάξη των 21^ο αιώνα χαρακτηρίζεται από την ανάδυση πολλαπλών κέντρων ισχύος, ενώ το διεθνές σύστημα αποκτά ολοένα και πιο πολυπολικό χαρακτήρα, γεγονός που κατά τους νεορεαλιστές, όπως υποστηρίζει ο Mearsheimer (2007), αυξάνει τις πιθανότητες ρευστότητας, αστάθειας και συγκρούσεων μεταξύ των κρατών. Σε αυτόν τον αναδυόμενο πολυκεντρικό κόσμο αφενός οι συγκρούσεις μεταξύ περιφερειακών δρώντων είναι συχνότερες και αφετέρου οι συμμαχίες πιο συγκυριακές και εύπλαστες ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες (Λάβδας, 2022).

Τα πολυπολικά συστήματα εν αντιθέσει με τα διπολικά είναι πιθανότερο να χαρακτηρίζονται από ανισοροπίες ισχύος μεταξύ των μεγάλων

δυνάμεων, καθώς όσο περισσότεροι πόλοι ισχύος υπάρχουν στο διεθνές σύστημα τόσο πιθανότερο είναι κατά τον Mearsheimer (2007) ο πλούτος και το μέγεθος του πληθυσμού να κατανέμονται άνισα μεταξύ τους. Οι εν λόγω ανισοροπίες ισχύος καθιστούν τις μεγάλες δυνάμεις πιο ικανές να κερδίσουν έναν πόλεμο. Ωστόσο, η ασυμμετρία που χαρακτηρίζει τον Υβριδικό Πόλεμο δίνει τη δυνατότητα σε πιο αδύναμους – με όρους παραδοσιακών συντελεστών ισχύος -κρατικούς και μη δρώντες να διεκδικήσουν μέρος της ισχύος και εξισοροπήσουν αυτές τις ανισοροπίες.

Σε μια μεταψυχροπολεμική τάξη πραγμάτων, στην οποία αμφισβητείται η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ, αναδύονται νέες δυνάμεις και παράλληλα, ενισχύεται ο ρόλος μη κρατικών δρώντων, είναι πιθανότερο η ρευστότητα των συνθηκών και των συμμαχιών να οδηγήσει τα κράτη σε ενέργειες συγκαλυμμένης επιθετικότητας, ώστε να επιτίθενται σε πολλαπλούς αντιπάλους αποποιούμενα την ίδια στιγμή την ευθυνών των πράξεων τους. Επιπρόσθετα, ο Heywood (2013) υποστηρίζει πως η παγκοσμιοποίηση όχι μόνο έχει οδηγήσει στη διάχυση της ισχύος σε περισσότερους παίκτες αλλά και έχει καταστήσει την έννοια της ισχύος πιο δύσκολα προσδιορίσιμη.

Τα κράτη μέσω της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης – τόσο μέσα από τη συμμετοχή στις παγκόσμιες οικονομικές ρυθμίσεις όσο και μέσα από τη διάχυση των σύγχρονων τεχνολογιών (τηλεπικοινωνίες, ίντερνετ κλπ) – έχουν στη διάθεση τους μια ευρεία γκάμα μέσων, προκειμένου να πραγματοποιήσουν «υβριδικές» επιθέσεις (Καρατράντος, 2019), όπως κυβερνοεπιθέσεις σε κρίσιμες υποδομές, εμπορικούς εκβιασμούς, παραπληροφόρηση κ.α, ενέργειες οι οποίες δε θα ήταν τόσο αποτελεσματικές δίχως την παγκόσμια αλληλεξάρτηση των κρατών.

Το γεγονός ότι η εν λόγω αλληλεξάρτηση ενισχύει την ευαισθησία και την τρωτότητα των κρατών δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την εξαπόλυση «υβριδικών» επιθέσεων, καθώς οι τελευταίες εκμεταλλεύονται τα αδύναμα σημεία των κρατών. Οι Keohane και Nye (1977) εξηγούν πως όταν προκύψει κάποια αλλαγή σε ένα κράτος, τα υπόλοιπα κράτη υφίστανται επίσης κάποια αναταραχή, διότι το εσωτερικό τους σύστημα είναι συνδεδεμένο με εκείνο άλλων κρατών. Συνεπώς, αυτή η αλληλεξάρτηση δίνει τη δυνατότητα σε κρατικούς και μη δρώντες να πλήξουν ακόμη και εξ αντανακλάσεως αντιπάλους τους μέσω «υβριδικών» επιθέσεων.

Εκτός αυτού, η αλληλεξάρτηση και οι προκλήσεις που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση ενθαρρύνουν τάσεις εθνικισμού από κράτη που φοβούνται την ηγεμονία μιας δύναμης (Ρουμελιώτης & Κολλάρος, 2022). Αυτό σημαίνει πως μεγάλες αναθεωρητικές δυνάμεις, όπως η Ρωσία, που διακατέχονται από έντονα εθνικιστικά αισθήματα θα εκμεταλλευτούν όλο το φάσμα των δυνατοτήτων που προσφέρει η δομή του διεθνούς συστήματος, ώστε να εξισορροπήσουν δυνάμεις που υπερτερούν σε παραδοσιακούς συντελεστές ισχύος. Η παγκόσμια αλληλεξάρτηση μέσω της ανάπτυξης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για παράδειγμα και η δυνατότητα που αυτά προσφέρουν σε οποιονδήποτε να διαδώσει μια πληροφορία και να ασκήσει επιρροή εν κρυπτώ, ανεξέλεγκτα και με μηδενικό κόστος στο εσωτερικό αντίπαλων κρατών αποτελεί απόδειξη πως ακόμη και αδύναμα κράτη μπορούν να προκαλέσουν σοβαρό κόστος σε ισχυρούς αντιπάλους εξαπολύοντας υβριδικές επιθέσεις. Ο Galeotti (2022) μάλιστα επισημαίνει πως οι Ρώσοι συμμετέχουν ενεργά σε ψηφιακά κινήματα ως trolls και ταραχοποιοί για τη διάχυση πληροφοριών μέσω διαδικτύου.

Επομένως, ο κατακερματισμός της ισχύος που δημιουργεί συνθήκες ρευστότητας και αστάθειας, η παγκόσμια αλληλεξάρτηση και οι προκλήσεις που δημιουργεί η δυνατότητα διεξαγωγής ενός ισοδύναμου πολέμου μεταξύ αντιπάλων με πολύ διαφορετικές δυνατότητες προσφέρει ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την ανάπτυξη μιας υβριδικής στρατηγικής, πόσο μάλλον για μια αναθεωρητική δύναμη όπως η Ρωσία που προσδοκά την ανατροπή του status quo και την πρόκληση αστάθειας στο εσωτερικό δυτικών δημοκρατιών.

3.3 Τεχνολογική εξέλιξη

Οι εξελίξεις της υψηλής τεχνολογίας τη σύγχρονη εποχή, ισχυρίζεται η Μπόση (2018) συμπράτουν στη λογική του υβριδικού πολέμου. Πράγματι, η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας και ειδικότερα η χρήση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχουν αλλάξει τη φύση του πολέμου μετατοπίζοντας ένα μεγάλο μέρος των συγκρούσεων εκτός του φυσικού πεδίου. Ο Kissinger (2014) υποστηρίζει πως πλέον στη σύγχρονη εποχή κάθε οντότητα είτε πρόκειται για ένα κράτος είτε για μεμονωμένα

άτομα συμμετέχει ενεργά στην τεχνολογική επανάσταση είτε ως υποκείμενο είτε ως αντικείμενο. Η νέα τεχνολογία του διαδικτύου προσφέρει εντελώς νέες προοπτικές και έχει καταστήσει τα όρια μεταξύ ειρήνης και πολέμου πιο ασαφή, καθώς πριν από την κυβερνοεποχή οι δυνατότητες των κρατών μπορούσαν να υπολογισθούν βάσει συγκεκριμένων παραγόντων, όπως οικονομικών επιδόσεων, στρατιωτικών εξοπλισμών, ηθικού κ.α.

Τη σύγχρονη εποχή η ελεύθερη και εύκολη πρόσβαση από τον οποιονδήποτε στον κυβερνοχώρο σε συνδυασμό με την ανάπτυξη νέων μέσων αποδυνάμωσης του αντιπάλου με χαμηλό κόστος δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για τις λεγόμενες συγκρούσεις της «γκρίζας ζώνης». Ο Κυβερνοχώρος έχει καταστεί στρατηγικά απαραίτητος, καθώς επιθέσεις, οι οποίες εξαπολύονται στο διαδικτυακό χώρο είναι ικανές να προκαλέσουν τέτοιες πιέσεις, ώστε να υπάρξουν αντίμετρα και στην υλική πραγματικότητα (Kissinger, 2014) Ακόμη κι ένα μεμονωμένο άτομο διαθέτει την υπολογιστική ισχύ εισχωρώντας στον κυβερνοχώρο να προκαλέσει ζημιά σε κρίσιμες υποδομές ενός κράτους, όπως λόγω χάρη η ρωσική επίθεση ενός κακόβουλου δικτύου υπολογιστών το 2007, η οποία έθεσε εκτός λειτουργίας τις κρατικές υπηρεσίες της Εσθονίας για μερικές μέρες (Βλαβιανός, 2022).

Θα έλεγε κανείς, λοιπόν, πως οι σχέσεις των δυνάμεων του κυβερνοχώρου χαρακτηρίζονται από ασυμμετρία. Έτσι, η έννοια της ισχύος ως συνιστώσα παραδοσιακών μεταβλητών δεν αποτελεί πλέον ένα επαρκές στοιχείο για τον προσδιορισμό της κρατικής ισχύος, ενώ παράλληλα η μετατόπιση του πολέμου στο πληροφοριακό επίπεδο και οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες προσδίδουν πλέον ικανότητες στα αδύναμα κράτη να εξισορροπήσουν αδυναμίες στο συμβατικό επίπεδο (Μπαζίνης, 2021).

Οι Ρουμελιώτης (2021), μάλιστα, τονίζει πως στο μέλλον όποιο κράτος κατορθώσει να κατακτήσει κυρίαρχη θέση στον τομέα των σύγχρονων τεχνολογιών θα αποκτήσει σημαντικό πλεονέκτημα τόσο στον οικονομικό τομέα όσο και στον στρατιωτικό, στο βαθμό που οι σύγχρονες τεχνολογίες χρησιμοποιούνται στη χάραξη αμυντικής στρατηγικής των μεγάλων δυνάμεων. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, πως οι σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες δίνουν τεράστιες δυνατότητες σε κρατικούς και μη δρώντες να αποσταθεροποιήσουν ακόμη και ισχυρούς αντιπάλους, αφού προσφέρουν ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων για επιθετικές ενέργειες (παρακολουθήσεις, επιθέσεις σε κρίσιμες υποδομές, διασπορά ψευδών ειδήσεων κλπ) χωρίς παράλληλα να γίνεται αντιληπτή η επιθετικότητα τους. Ακόμη κι αν εντοπιστούν αυτές οι ενέργειες, οι

δράστες συνήθως το διαψεύδουν, όπως ακριβώς αρνήθηκε και η Ρωσία την εμπλοκή της στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές το 2016 (Ρουμελιώτης, 2021). Όταν δε οι δράστες αυτοί διαθέτουν υψηλές τεχνολογικές δυνατότητες, όπως η Ρωσία, η οποία κατά τον Νικητάκο (2021) δεν παύει να αποτελεί μια κορυφαία δύναμη με υψηλή τεχνολογία, τότε οι ενέργειες τους ενδέχεται να αποβούν καταστροφικές για τους αντιπάλους τους.

Η βασική επιδίωξη του ρωσικού καθεστώτος στον κυβερνοχώρο είναι να αποκαταστήσει τη ρωσική πολιτική κυριαρχία μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης. Καθώς ο πρόεδρος Πούτιν θεωρεί πως ο δυτικός κόσμος εξαπολύει «υβριδικές» επιθέσεις εναντίον του ρωσικού καθεστώτος και των σφαιρών επιρροής του, έχει υιοθετήσει από το 2000 το δόγμα της ψηφιακή κυριαρχίας για την προληπτική διανομή ψηφιακού περιεχομένου μέσω διαδικτύου που ερμηνεύεται από μέρους του ως απάντηση στις κυβερνοεπιθέσεις που δέχεται το ρωσικό καθεστώς (Ρουμελιώτης & Κολλάρος, 2022). Το ρωσικό καθεστώς ήδη από το 2000 έχει συνδέσει την εθνική ασφάλεια με την ψηφιακή ασφάλεια. Ο ίδιος ο Πούτιν έχει ισχυριστεί πως όποιος καταστεί ηγέτης στον τομέα της τεχνητής νοημοσύνης θα καταστεί κυρίαρχος του κόσμου.

Επιπρόσθετα, η Ρωσία εκμεταλλεύεται στο έπακρο τις δυνατότητες που προσφέρουν οι τεχνολογίες του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για την εφαρμογή της προπαγανδιστικής της πολιτικής. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα επιταχύνει τους ρυθμούς οικοδόμησης ενός οργανωμένου μηχανισμού διεξαγωγής επικοινωνιακών πολέμων - καθότι υστερεί σε σχέση με τον αντίστοιχο αμερικανικό - διότι αντιλαμβάνεται πως μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορεί να προωθήσει το αφήγημα της περί «εχθρικής Δύσης» στο εσωτερικό του και να επεκτείνει τις θέσεις της στη διεθνή σκηνή (Τριανταφυλλίδης, 2022). Για την εφαρμογή της προπαγανδιστικής της πολιτικής σαφώς λαμβάνει υπόψιν της το γεγονός ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημιουργούν τάσεις που λειτουργούν πολλαπλασιαστικά, καθώς επίσης και το γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες του διαδικτύου διευρύνουν δραματικά το πεδίο του πομπού – δέκτη και λεπταίνουν τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού των κρατών (Αγγελετόπουλος, 2020).

Κεφάλαιο τέταρτο

Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας – Ουκρανίας το 2014

4.1 Η ιδιαιτερότητα της Ουκρανίας και η σημασία της για τη Ρωσία

Όπως αναφέρουν ο Ρουμελιώτης και Κολλάρος (2022), ήδη από τη Διάσκεψη του Μονάχου το 2007 ο Putin είχε εκφράσει την οργή του για το ενδεχόμενο να καταστεί η Ουκρανία δυτικό προπύργιο με την ένταξη της στο ΝΑΤΟ, ενώ παράλληλα, όταν επέστρεψε το 2012 στην προεδρία, κατέστησε για άλλη μια φορά σαφές ότι η προσέγγιση της Ουκρανίας από τη Δύση δεν πρόκειται να γίνει αποδεκτή από το Κρεμλίνο. Είναι γεγονός πως το ρωσικό καθεστώς εκλαμβάνει ως άκρα επιθετική ενέργεια οποιαδήποτε προσπάθεια της Δύσης να προσεγγίσει πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, ωστόσο στα πλαίσια των γεωπολιτικών συλλογισμών του Putin η Ουκρανία δεν αποτελεί απλώς μια πρώην σοβιετική δημοκρατία.

Η Ουκρανία, υποστηρίζει ο Διακοφωτάκης (2014), είναι μια ομόαιμη χώρα από την οποία εξαρτάται η ασφάλεια της Ρωσίας, καθώς λειτουργεί ως ανάχωμα που εμποδίζει την επέκταση της επιρροής της Δύσης κοντά στα σύνορά της. Η Ουκρανία, δηλαδή, από κοινού με τη Λευκορωσία προσφέρουν το αναγκαίο στρατηγικό βάθος που προστατεύει τη Ρωσία από επιθετικές ενέργειες που απειλούν τα δυτικά της σύνορα. Ειδικά η Κριμαία αποτελεί στρατηγικό έδαφος άκρως σημαντικό για την περιφερειακή σταθερότητα και θα πρέπει, κατά τα λεγόμενα του προέδρου Putin, να αποτελεί μέρος της επικράτειας ενός σταθερού κράτους όπως η Ρωσία. Αν λάβει κανείς υπόψιν πως η Ρωσία έχει εμμονή με την ασφάλεια (Τριανταφύλλου, 2022) αντιλαμβάνεται την κρισιμότητα της Ουκρανίας γι' αυτή, μιας χώρας μάλιστα που λόγω της ευαίσθητης γεωγραφικής της θέσης αποτελεί μοχλό γεωπολιτικών εξελίξεων.

Εκτός αυτού, αναφέρει ο Brzezinski (1997), εάν η Ρωσία ανακτήσει τον έλεγχο επί της Ουκρανίας με ταυτόχρονη την πρόσβαση στη Μαύρη Θάλασσα αυτόματα έχει την προοπτική να καταστεί μια αυτοκρατορία που θα εκτείνεται στην Ευρώπη και την Ασία. Τα λεγόμενα του Brzezinski υποδηλώνουν πως η Ουκρανία δε διακυβεύει μόνο την ισχύ της Ρωσίας αλλά αποτελεί έναν εν δυνάμει κίνδυνο για την εσωτερική σταθερότητα της Ρωσίας. Αρκετοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν, κατά τον Διακοφωτάκη (2014), πως το ενδεχόμενο το δημοκρατικό πείραμα να πετύχει στην Ουκρανία συνεπάγεται ενδεχόμενο κίνδυνο για καθεστώς της Ρωσίας.

Πέρα από κρίσιμη για τα εθνικά συμφέροντα και την ασφάλεια της Ρωσίας, η Ουκρανία στη ρωσική νοοτροπία ταυτίζεται με τη «Μικρά Ρωσία» και δεν αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητο κράτος από αυτή. Ο Kissinger (2014) αναφέρει πως για τη Ρωσία δε νοείται η Ουκρανία ως ξένο κράτος, εννοώντας ως ανεξάρτητη ύπαρξη εκτός της ρωσικής επικράτειας, ενώ ο Τσουτσουμπής (2022) υποστηρίζει πως βασικό δόγμα της ρωσικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής είναι πως η Ουκρανία δεν μπορεί και δεν πρέπει να υπάρξει ως ανεξάρτητο έθνος. Γίνεται αντιληπτό πως η θεώρηση της Ουκρανίας ως μέρος του ρωσικού κόσμου αυτομάτως σημαίνει πως οποιαδήποτε ενέργεια προσέγγισης της στους ευρωατλαντικούς θεσμούς εκλαμβάνεται από τη Ρωσία ως επιθετική ενέργεια εναντίον της ίδιας. Σημαίνει επίσης πως μια ενδεχόμενη φιλοδυτική κυβέρνηση στο Κίεβο αποτελεί απειλή για τα συμφέροντα της Ρωσίας. Πέραν τούτου, δε θα πρέπει να λησμονάται πως στην Ουκρανία ζει σημαντικός αριθμός ρωσόφωνου πληθυσμού, τον οποίο δύναται να εκμεταλλευτεί το ρωσικό καθεστώς κατά καιρούς ως μοχλό άσκησης πιέσεων ή αποσταθεροποίησης (Τριανταφυλλίδης, 2022).

4.1.1 Η ιδιαιτερότητα της Ουκρανίας. Η Ουκρανία από την πρώτη κιόλας μέρα της ανεξαρτησίας της το 1991 αποτελεί το μήλον της Έριδος μεταξύ Ρωσίας και Δύσης. Μπορεί οι λόγοι για τους οποίους η χώρα αυτή είναι άκρως σημαντική για τη Ρωσία να είναι σαφείς, ωστόσο δεν αρκούν για να εξηγήσουν τους λόγους, οι οποίοι την καθιστούν έναν εύαλωτο μοχλό γεωπολιτικών εξελίξεων με εύθραυστη εσωτερική σταθερότητα.

Ο ουκρανικός λαός λόγω της ευαίσθητης γεωγραφικής θέσης της χώρας του στην καρδιά της Ευρασίας υποφέρει από μια διχοτομία της της ίδιας της ιστορίας του, η οποία καθιστά τη δυτική Ουκρανία επιρρεπή σε δυτικές επιρροές ενώ την ανατολική σχεδόν ταυτόσημη με τη ρωσική νοοτροπία. Ο Παπασαραντόπουλος (2022) αναφέρει χαρακτηριστικά πως στην Ουκρανία συγκρούονται η επιθυμία για μια πιο δημοκρατική ζωή με τον «τσαρικό» και «μπολσεβίκικο» δεσποτισμό του Πούτιν. Αυτή η εθνική και πολιτιστική διάσπαση ενισχύεται από την εδαφική εξέλιξη της Ουκρανίας, τονίζει ο Διακοφωτάκης (2014), καθώς έως το 1922 οι ανατολικές επαρχίες της ανήκαν

στη Ρωσία, όπως επίσης και η Κριμαία ως το 1954, ενώ ταυτόχρονα οι δυτικές επαρχίες της αποτελούσαν έως το 1945 πολωνικό έδαφος.

Ο εν λόγω διαπληκτισμός μεταξύ Ανατολής και Δύσης υποστηρίζεται και από τον Kissinger (2007), ο οποίος επισημαίνει πως η δυτική πλευρά της Ουκρανίας μιλά ουκρανικά και είναι καθολικού θρησκευματος τη στιγμή που η ανατολική μιλά ρωσικά και είναι ορθοδόξου πίστεως. Συνεχίζει λέγοντας πως, προκειμένου να επιβιώσει, η Ουκρανία θα πρέπει να ισορροπεί μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Αυτή η διχοτομία, λοιπόν, της ιστορίας, του πολιτισμού, του θρησκευματος και της γλώσσας του ουκρανικού πληθυσμού καθιστά τη χώρα ευάλωτη σε πιέσεις και απόπειρες αποσταθεροποίησης, εφόσον η εσωτερική συνοχή και ενότητα αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη σταθερότητα στο εσωτερικό των κρατών.

Αυτή η εύθραυστη σταθερότητα επιδεινώνεται αν λάβει κανείς υπόψη την οικονομική καχεξία, την ασθενή διακυβέρνηση και την κακοδιοίκηση που δημιουργούν ένα ακόμη πιο πρόσφορο έδαφος για διατάραξη της εσωτερικής συνοχής. Ο Διακοφωτάκης (2014) επισημαίνει πως από τη μέρα της ανεξαρτησίας της μέχρι και σήμερα η Ουκρανία δεν έχει καταφέρει να ορθοποδήσει, γεγονός που προδιαγράφει τα όρια των κινήσεων της στη διεθνή σκηνή. Αυτή η ιδιαιτερότητα της Ουκρανίας σε συσχέτισμό με τις αναθεωρητικές βλέψεις και τον ισχυρό εθνικισμό του Ρώσου προέδρου που επιδιώκει να κατοχυρώσει τα γεωπολιτικά του συμφέροντα και να επιβεβαιώσει την παρουσία του στο «Εγγύς Εξωτερικό» του δημιουργούν μια εύθραυστη ισορροπία στην καρδιά της Ευρασίας.

4.2 Το ιστορικό της κρίσης

Η ουκρανική κρίση και η συνακόλουθη προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 αποτέλεσε τη σοβαρότερη κρίση μεταξύ του NATO και της Ρωσίας, πριν από τη ρωσική εισβολή το 2022, και πάγωσε, κατά τον Τριανταφυλλίδη (2022), τις σχέσεις μεταξύ των δύο γεωπολιτικών παικτών. Η επιχείρηση στην Κριμαία θεωρήθηκε από πολλούς μια υποδειγματική εφαρμογή της στρατηγικής *fait accompli*, δηλαδή του τετελεσμένου γεγονότος και σε αυτό συνέβαλε ο Υβριδικός Πόλεμος που εξαπέλυσε το ρωσικό

καθεστώς στην Ουκρανία, ώστε δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες για την επίτευξη των στόχων της μη αφήνοντας στον αντίπαλο χρόνο να αναστοχαστεί την στρατηγική του.

Η ουκρανική κρίση ξεκίνησε το Νοέμβριο του 2013, όταν ο φιλορώσος Ουκρανός πρόεδρος Viktor Yanukovich ανακοίνωσε ότι δε θα προωθήσει τη Συμφωνία Συνεργασίας με την ΕΕ περί ελεύθερων εμπορικών συναλλαγών, επιδιώκοντας μια πιο στενή συνεργασία με τη Ρωσία (Παπασωτηρίου, 2019). Η απόφαση του Ουκρανού προέδρου προκάλεσε αντιδράσεις, οι οποίες κατέληξαν σε διαδηλώσεις με 800.000 περίπου διαδηλωτές που κατέλαβαν το Δεκέμβριο του 2013 το δημαρχείο του Κιέβου και την πλατεία Maidan. Το εν λόγω κίνημα έλαβε από τα ΜΜΕ την ονομασία «Euromaidan» και θεωρήθηκε από το καθεστώς Putin ως μια δυτική στρατηγική για την ταπείνωση της Ρωσίας. Στις αρχές Φεβρουαρίου του 2014 σημειώθηκε μια αποκλιμάκωση, ωστόσο, προς το τέλος του μήνα σημειώθηκαν οι πιο αιματηρές συγκρούσεις, ενώ, παρά το γεγονός ότι ο πρόεδρος Putin προσέφερε στον Yanukovich ένα πακέτο βοήθειας με την προϋπόθεση ότι θα καταστείλει τις διαδηλώσεις, η κατάσταση κλιμακώθηκε και στις 20 Φεβρουαρίου εκατοντάδες άνθρωποι βρήκαν τραγικό θάνατο (Παπασωτηρίου, 2019).

Ο πρόεδρος Yanukovich παραιτήθηκε και κατέφυγε στη Ρωσία, ενώ ταυτόχρονα κατήγγειλε ότι είχε λάβει χώρα πραξικόπημα. Έπειτα, το ουκρανικό Κοινοβούλιο ανέδειξε τον Yatsenyuk ως νέο Πρωθυπουργό, κατήργησε την ειδική ομάδα «Berkut» της αστυνομίας ως υπεύθυνη για θανάτους διαδηλωτών και εξέδωσε ψήφισμα που καταργούσε τη ρωσική ως δεύτερη επίσημη γλώσσα του κράτους προκαλώντας θύελλα αντιδράσεων από το ρωσσόφωνο πληθυσμό της χώρας. Καθώς η Ρωσία θεώρησε κατά τον Ρουμελιώτη και Κολλάρο (2022), ότι η ανατροπή του Yanukovich μεθοδεύτηκε από του δυτικούς, ώστε να περάσει η χώρα υπό νατοϊκό έλεγχο, τη χαρακτήρισαν πραξικοπηματική.

Ευθύς αμέσως το ρωσικό καθεστώς εξαπέλυσε υβριδικό πόλεμο εναντίον της Ουκρανίας και στις 26 και 27 Φεβρουαρίου στρατιωτικές ομάδες χωρίς διακριτικά, γνωστές με το όνομα «little green men», κατέλαβαν κυβερνητικά κτίρια στην πρωτεύουσα της Κριμαίας και άλλα ζωτικά σημεία, ενώ παράλληλα έσκαψαν χαρακώματα για να αποκλείσουν την πρόσβαση σε εγκαταστάσεις του ουκρανικού στρατού. Παρά το γεγονός ότι ο πρόεδρος Putin ανέφερε σε τηλεοπτική του συνέντευξη πως επρόκειτο για άνδρες του ρωσικού στρατού, οι οποίοι μεριμνούσαν, ώστε να μη παρεκτραπεί η κατάσταση και να διεξαχθεί δημοψήφισμα στην Κριμαία κάτω από ειρηνικές συνθήκες, η αλήθεια είναι, επισημαίνει ο Διακοφωτάκης (2014),

πως ρωσικός στρατός, δίχως διακριτικά προέλευσης σε ένα άλλο κράτος που επιβλέπει τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος με απουσία κάθε νομιμοποίησης και εξουσιοδότησης από το κράτος αυτό συνιστά μέσο βίας και πειθαναγκασμού.

Το ρωσικό κοινοβούλιο την 1^η Μαρτίου εξουσιοδότησε τον πρόεδρο Putin να κάνει χρήση βίας στην Ουκρανία με το πρόσχημα της προστασίας των ρωσικών συμφερόντων που απειλούνταν από ρωσόφοβους νεοναζί. Ο Διακοφωτάκης (2014) επισημαίνει πως στη ρωσική εξωτερική πολιτική ο νεοναζισμός αποτελεί ένα σύνθημα αφήγημα για την εκτόξευση κατηγοριών κατά της ΕΕ για ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το ίδιο αφήγημα εκμεταλλεύτηκε το καθεστώς Putin, ώστε να χαρακτηρίσει τις διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Κίεβο έργο εθνικιστών, ρωσόφοβων και νεοναζί που επιδιώκουν την κατάληψη της εξουσίας δια της βίας.

Στις 16 Μαρτίου έλαβε χώρα δημοψήφισμα στην Κριμαία κάτω από συνθήκες βίας υπό την απειλή της παρουσίας του ρωσικού στρατού. Τα «πράσινα ανθρωπάκια» συνέβαλαν στη δημιουργία έκρυθμης κατάστασης στην περιοχή με την κατάλυση κάθε κρατικής εξουσίας και την αιχμαλωσία των ουκρανικών στρατιωτών εντός των στρατοπέδων τους, ώστε να δρομολογήσουν το αποτέλεσμα. Το δημοψήφισμα αναγνώρισε την επίσημη προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσική Ομοσπονδία με ποσοστό 95% υπερ. (Καλαμπόκα, 2020), γεγονός που επικύρωσε στις 18 Μαρτίου ο πρόεδρος Putin.

Κατά τους επόμενους μήνες, Ρώσοι πράκτορες επιχείρησαν να εξαπολύσουν φιλορωσικά πραξικοπήματα σε όλες τις νότιες επαρχίες της Ουκρανίας, καθώς όμως το σχέδιο προσάρτησης της μισής σχεδόν Ουκρανίας απέτυχε, το ρωσικό καθεστώς εστίασε στις ανατολικές επαρχίες του Donetsk και Luhansk. Στις 7 Απριλίου ξέσπασαν διαδηλώσεις σε μεγάλες πόλεις της ανατολικής Ουκρανίας με την απαίτηση διεξαγωγής δημοψηφίσματος για αυτονομία.

Δεδομένου ότι οι Ρώσοι δεν κατάφεραν να εγείρουν μεγάλες φιλορωσικές εξεγέρσεις ακόμη και στις ανατολικές επαρχίες της Ουκρανίας, ο ρωσικός στρατός εξαπέλυσε μεγάλες επιθέσεις στην περιοχή τον Ιούλιο του 2014 και κατόπιν, ακολούθησαν σημαντικές συμβατικές μάχες ανάμεσα στο ρωσικό και ουκρανικό στρατό με χιλιάδες νεκρούς (Παπασωτηρίου, 2019). Η ουκρανική κυβέρνηση ανακοίνωσε την έναρξη «αντιτρομοκρατικών» στρατιωτικών επιχειρήσεων στην περιοχή, ενώ μια πτήση της Malaysian Airlines με 298 επιβάτες κατερρίφθη στις 17 Ιουλίου σε περιοχή ρωσόφωνων αυτονομιστών με το ρωσικό καθεστώς να αποποιείται κατηγορηματικά των ευθυνών για το συμβάν (Χουζούρης, 2021).

Μια συνθήκη ανακωχής μεταξύ των ρωσόφωνων αυτονομιστών και της κυβέρνησης του Κιέβου υπεγράφη στις 5 Σεπτεμβρίου 2014, ωστόσο έκτοτε και παρά τις διεθνείς διαμεσολαβήσεις σημειώθηκαν αρκετές αναζωπυρώσεις των συγκρούσεων στην περιοχή, ενώ παράλληλα η προσάρτηση της Κριμαίας παρέμεινε το μήλον της έριδος στην αντιπαράθεση Ρωσίας – Ουκρανίας.

4.3 Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης

Η σύγκρουση Ρωσίας – Ουκρανίας το 2014 αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής Υβριδικού Πολέμου, κατά τον οποίο μια χώρα επιτυγχάνει τους πολιτικούς της στόχους με πολύ μικρό κόστος. Εκτός αυτού, η ουκρανική κρίση αποτελεί, όπως επισημαίνει ο Χουζούρης (2021), μια μοναδική περίπτωση κατά την οποία μια δύναμη με εμφανώς πιο περιορισμένες δυνατότητες στους τομείς των ΜΜΕ, του διαδικτύου αλλά και των συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων από τη Δύση στο σύνολο της, κατάφερε να επικρατήσει της σύγκρουσης εφαρμόζοντας «υβριδικές» τακτικές.

Πολύ περισσότερο ωστόσο, η εν λόγω σύγκρουση απέδειξε την τεράστια σημασία που διαδραματίζουν οι νέες τεχνολογίες και ιδιαίτερα οι δυνατότητες του διαδικτύου από κοινού με το είδος του πληθυσμού που αποτελεί το στόχο των «υβριδικών» επιθέσεων. Προκειμένου να εξεταστούν οι «υβριδικές» επιχειρήσεις της Ρωσίας και να γίνουν αντιληπτά τα στάδια εξέλιξης μιας σύγκρουσης κατά το δόγμα Gerasimov, η ρωσο-ουκρανική σύγκρουση θα αναλυθεί σε τρεις φάσεις, σε ενέργειες δηλαδή που έλαβαν χώρα πριν από την κλιμάκωση της κρίσης, σε επιχειρήσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Κριμαία και σε εκείνες που εφαρμόστηκαν στην ανατολική Ουκρανία.

4.3.1 Ενέργειες προ κλιμάκωσης της κρίσης.

- 1. Διπλωματικές και πολιτικές πιέσεις.* Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα η διεύρυνση του ΝΑΤΟ και της ΕΕ προς τα ανατολικά επί της ουσίας μειώνει το γεωπολιτικό εκτόπισμα της Ρωσίας

και αποκλείει την άσκηση επιρροής από την τελευταία σε πρώην σοβιετικές δημοκρατίες (Προέδρου, 2019) και ως εκ τούτου, προκαλεί την οργή του ρωσικού καθεστώτος. Δεδομένης της κομβικής σημασίας της Ουκρανίας για την ασφάλεια και την επιβίωση της Ρωσίας, γίνεται αντιληπτό πως το ενδεχόμενο προσέγγισης και ενσωμάτωσης της Ουκρανίας στους ευρω-ατλαντικούς θεσμούς θα έθετε σε κίνδυνο τα ρωσικά συμφέροντα.

Απάντηση στο ενδεχόμενο υπογραφής Συμφωνίας Συνεργασίας μεταξύ Ουκρανίας και ΕΕ η ρωσική διπλωματία, σύμφωνα με το Χουζούρη (2021), αντέδρασε ακαριαία ασκώντας αφόρητη πίεση τον πρόεδρο Yanukovich, ώστε να εγκαταλείψει τη συμφωνία, ενώ παράλληλα προέβη σε κάθε δυνατή ενέργεια, ώστε να παγώσουν οι σχέσεις Ουκρανίας και ΕΕ. Ο πρόεδρος Putin, μάλιστα, προσέφερε ως αντιστάθμισμα οικονομική βοήθεια στην Ουκρανία ύψους 15 δισ. δολαρίων (Capital, 2022) με ταυτόχρονη τη μείωση των τιμών του εισαγόμενου φυσικού αερίου.

Επιπρόσθετα, όταν ξέσπασαν οι πρώτες αντιδράσεις από τη φιλοδυτική μερίδα του πληθυσμού μετά την εγκατάλειψη της Συμφωνίας Συνεργασίας με την ΕΕ, επίσημοι Ρώσοι διπλωμάτες και Ρώσοι πράκτορες στην Ουκρανία προέβησαν σε ενέργειες για τη συνεννόηση κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, ώστε να αποφευχθεί η κλιμάκωση της έντασης. Ο Χουζούρης (2021) επισημαίνει πως οι ενέργειες της ρωσικής πλευράς στην αρχή της σύγκρουσης συνίσταντο σε συγκαλυμμένες επιχειρήσεις με σκοπό να διαμορφωθεί το επιθυμητό περιβάλλον στο εσωτερικό της Ουκρανίας. Συνεπώς, από τις ενέργειες του πρώτου σταδίου του «δόγματος Gerasimov» η Ρωσία εφάρμοσε με επιτυχία διπλωματικές πιέσεις για την πρόκληση ευνοϊκών για την ίδια συνθηκών στο εσωτερικό του αντιπάλου.

2. **Προπαγάνδα και διάδοση ψευδών ειδήσεων.** Η κλιμάκωση των αντιδράσεων της φιλοδυτικής αντιπολίτευσης στην Ουκρανία ώθησε τη

ρωσο-ουκρανική σύγκρουση στο δεύτερο στάδιο του «δόγματος Gerasimov» και στην κλιμάκωση της αντιπαράθεσης. Δεσπόζοντα ρόλο στο εν λόγω στάδιο διαδραμάτισαν οι επιχειρήσεις στο πληροφοριακό πεδίο, το οποίο σύμφωνα με το Μπαζίνη (2021) χρησιμοποιούν μεθόδους από τον Ψυχολογικό αλλά και τον Πληροφοριακό Πόλεμο με σκοπό να διαδοθεί μια πληροφορία και να αποκρυφθεί, να διαστρεβλωθεί ή να διογκωθεί μια είδηση.

Στην προκειμένη περίπτωση καθοριστική ήταν η συμβολή της ρωσικής προπαγάνδας για την επικράτηση του αφηγήματος (win the narrative) του ρωσικού καθεστώτος σε συνδυασμό με τη διάδοση ψευδών ειδήσεων. Προκειμένου να έχει επιτυχία το εν λόγω αφήγημα, η Ρωσία στα τέλη του 2013 προέβη σε μεταβολές στη δομή των MME της χώρας αναλαμβάνοντας τον πλήρη έλεγχο ροής της πληροφορίας με ταυτόχρονη την προώθηση φιλοκυβερνητικών στελεχών και την παράκαμψη των αντιδράσεων ανεξάρτητων δημοσιογράφων και φορέων που υποκινήθηκαν από αυτές τις μεταβολές (Guardian, 2014).

Η ανάληψη του ελέγχου επί των MME είναι άκρως σημαντική για το ρωσικό καθεστώς, δεδομένου ότι ο περιορισμός ή ο έλεγχος των μέσων ενημέρωσης από τον προπαγανδιστή, όπως επισημαίνει η Κουλούρη (2020), διευκολύνει τη σκόπιμη επανάληψη συγκεκριμένων μηνυμάτων με σκοπό την αφομοίωση τους από την κοινή γνώμη. Ο έλεγχος των MME από τη Ρωσία ήταν προαπαιτούμενος για την προώθηση ενός «αφηγήματος» μέσω μιας έντονης πληροφοριακής εκστρατείας με σκοπό την άρση των επιχειρημάτων του αντιπάλου. Το εν λόγω αφήγημα στόχευε στην καταδίκη της δράσης του αντιπάλου από τη διεθνή κοινότητα, την απονομιμοποίηση του αντιπάλου στο εσωτερικό του με ταυτόχρονη τη συσπείρωση φιλικά διακείμενων ακροατηρίων τόσο στο εσωτερικό του δρώντα όσο και στο εξωτερικό (Μπαζίνης, 2021).

Επομένως, η ρωσική προπαγάνδα προσανατολίστηκε προς τρεις κατευθύνσεις, τη διεθνή κοινή γνώμη, το φιλορωσικό ουκρανικό πληθυσμό και τη ρωσική κοινή γνώμη. Αρχικά, καταβλήθηκε προσπάθεια από τα ρωσικά MME, ώστε να παρουσιαστούν οι φιλοδυτικές διαδηλώσεις και το κίνημα «Euromaidan» ως ένα

οργανωμένο σχέδιο υποκινούμενο από τη Δύση με σκοπό την εγκαθίδρυση φιλοδυτικής δικτατορίας στην Ουκρανία. Ο Lucas (2016) υποστηρίζει πως η ρωσική προπαγάνδα μεθοδεύτηκε μέσα από διάφορα ντοκιμαντέρ που πρόβαλλαν κοινωνικές ταραχές στη Λιβύη, τον Παναμά κλπ. και επακόλουθες στρατιωτικές επεμβάσεις των ΗΠΑ, ώστε οι τελευταίες να συσχετιστούν στην κοινή γνώμη με μια προσπάθεια εγκαθίδρυσης αμερικανικής ηγεμονίας μέσα από την ενορχήστρωση ανάλογων πραξικοπημάτων.

Η παραπάνω προσπάθεια ενισχύθηκε με ταυτόχρονη διάδοση ψευδών ειδήσεων μέσω διαδικτύου συνοδευόμενες από κατασκευασμένες ή παραπλανητικές φωτογραφίες που στόχευαν στο να εντείνουν την ανησυχία περί οργανωμένου σχεδίου υποκινούμενου από τη Δύση. Ενδεικτικά παραδείγματα των ψευδών ειδήσεων που διαδόθηκαν προ κλιμάκωσης της κρίσης από το ρωσικό καθεστώς σύμφωνα με το Χουζούρη (2021) ήταν πως οι Η.Π.Α «επιδιώκουν την ομοσπονδοποίηση της Ουκρανίας» και πως οι Ουκρανοί στρατιώτες «γονατίζουν στη σημαία των Η.Π.Α» μηνύματα τα οποία αναπαράγονταν διαρκώς σε πλήθος ιστοτόπων στο διαδίκτυο, προκειμένου να γνωστοποιηθεί το ρωσικό αφήγημα τόσο στο εσωτερικό της Ουκρανίας όσο και στον υπόλοιπο κόσμο.

Επιπρόσθετα, φιλορωσικές ομάδες στο εσωτερικό της Ουκρανίας διέσπειραν πλήθος ψευδών ειδήσεων αναφορικά με υποτιθέμενες επιθέσεις ουκρανικών ακροδεξιών ομάδων εναντίον ρωσικών πληθυσμών της χώρας, ώστε να επιβεβαιώσουν το φασιστικό χαρακτήρα του φιλοδυτικού καθεστώτος (Lucas, 2016). Η πρακτική αυτή πέρα από την επιβεβαίωση του ρωσικού αφηγήματος προσέφερε διπλό όφελος στο ρωσικό καθεστώς. Η Κουλούρη (2020) επισημαίνει πως η διάδοση ψευδών ειδήσεων και η χρήση πληροφοριών που παραποιούν την αλήθεια αποτελούν πρακτικές που προκαλούν σύγχυση στον πληθυσμό. Στην προκειμένη περίπτωση ανάλογα αισθήματα που λειτουργούν αποσταθεροποιητικά κατέστησαν τον αντίπαλο πιο ευάλωτο στις ρωσικές «υβριδικές» επιθέσεις. Ο Παπασωτηρίου (2019), μάλιστα, επισημαίνει πως η ερευνήτρια της Οξφόρδης για τη ρωσική προπαγάνδα Samantha Bradshaw υποστήριξε πως ο στόχος του

συνόλου των επιχειρήσεων παραπληροφόρησης που έλαβαν χώρα ήταν να προκαλέσουν πόλωση, να διχάσουν τους ανθρώπους, να τους μπερδέψουν και να τους ωθήσουν όσο το δυνατόν πιο μακριά από την πραγματικότητα.

Σε συνέχεια του αφηγήματος περί «δυτικού πραξικοπήματος» το ρωσικό καθεστώς προώθησε την άποψη ότι δεν υπάρχει νόμιμη κυβέρνηση στο Κίεβο, καθώς το κρατικό μόρφωμα που αναδύθηκε μετά το εν λόγω «πραξικόπημα» απαρτιζόταν από εθνικιστές και ρωσόφοβους νεοναζιστές (Διακοφωτάκης, 2014). Ο Lucas (2016) μάλιστα, επισημαίνει πως η ρωσική προπαγάνδα μεθοδεύτηκε με τρόπο, ώστε να δημιουργηθούν συσχετισμοί ανάμεσα στους φιλοδυτικούς διαδηλωτές και τους συνεργάτες των Ναζί κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι ενέργειες αυτές αποσκοπούσαν στην αποδόμηση της Ουκρανίας και την παρουσίαση της ως αποτυχημένου κράτους (failed state) με μια κυβέρνηση υπό κατάρρευση και ένα προσωπικό Ενόπλων Δυνάμεων ανίκανο να εκτελέσει τις υποχρεώσεις του, έτσι ώστε η αυτοάμυνα των ρωσόφωνων πληθυσμών της Ουκρανίας με τη σύσταση ενόπλων δυνάμεων να είναι δικαιολογημένη (Stratcom, 2015). Η Κουλούρη (2020) αναφέρει χαρακτηριστικά πως η δαιμονοποίηση/δυσφήμιση του αντιπάλου με στόχο την αποδόμηση του αποτελεί μια από τις βασικές πρακτικές της προπαγάνδας.

Πέρα από τη διεθνή κοινή γνώμη άκρως σημαντικός στόχος για τη ρωσική προπαγάνδα ήταν ο φιλορωσικός ουκρανικός πληθυσμός, ο οποίος διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της σύγκρουσης. Στόχος της ρωσικής κυβέρνησης ήταν η διείσδυση της προπαγάνδας στους ρωσόφωνους πληθυσμούς κυρίως της Κριμαίας και της ανατολικής Ουκρανίας, ώστε να αποσπάσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη υποστήριξη. Ο Τριανταφυλλίδης (2022) επισημαίνει πως ένα από τα μεγαλύτερα όπλα άσκησης πιέσεων εκ μέρους της Ρωσίας σε τοπικές κυβερνήσεις πρώην σοβιετικών δημοκρατιών αποτελεί το γεγονός ότι στις χώρες αυτές ζουν περισσότεροι από 65 εκατομμύρια Ρώσοι.

Οι πληθυσμοί αυτοί δύναται να λειτουργήσουν αποσταθεροποιητικά για το κράτος που τους φιλοξενεί, ενώ παράλληλα

συμβάλλουν στην εν δυνάμει δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για το κράτος που εξαπολύει την προπαγανδιστική του πολιτική, εν προκειμένω για τη Ρωσία. Η σημασία της καλλιέργειας ενός φιλορωσικού κλίματος στην Κριμαία, τονίζει ο Χουζούρης (2021), υπήρξε καθοριστική, ώστε να προβάλλει ο ουκρανικός πληθυσμός σχεδόν μηδαμινή αντίδραση στις «υβριδικές» επιθέσεις των Ρώσων και να δεχθεί ως τετελεσμένο γεγονός την προσάρτηση της Κριμαίας. Γι' αυτό άλλωστε και το είδος του πληθυσμού-στόχου είναι καθοριστικής σημασίας για την επιτυχία των «υβριδικών» επιθέσεων.

Πέρα από τη διεθνή κοινή γνώμη και τον ρωσόφιλο ουκρανικό πληθυσμό η προπαγάνδα του ρωσικού καθεστώτος προσανατολίστηκε και στη ρωσική κοινή γνώμη, ώστε να αποσπάσει τη μεγαλύτερη δυνατή υποστήριξη στο εσωτερικό του και ταυτόχρονα, να αποτραπεί το ενδεχόμενο δημιουργίας αντίπαλου μετώπου στη Ρωσία. Ο Τριανταφυλλίδης (2022) ισχυρίζεται πως η ρωσική προπαγάνδα απευθύνεται κυρίως στο εσωτερικό, τον πληθυσμό της ίδιας της Ρωσίας, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αφοσίωση και υποστήριξη του πληθυσμού στις αποφάσεις της ηγεσίας.

Η ρωσική προπαγανδιστική πολιτική επικεντρώνεται στη διαμόρφωση μιας «δαιμονοποιημένης» εικόνας για τη Δύση, η οποία απειλεί με την επέκταση του NATO και τις μυστικές επιχειρήσεις της της ασφάλεια της Ρωσίας, η οποία την ίδια στιγμή παρουσιάζεται ως «πολιορκημένο κάστρο» περιστοιχισμένο από εχθρούς. Την ίδια στιγμή η υπερεθνικιστική ρητορική του προέδρου Πούτιν σε συνδυασμό με το αφήγημα της ιστορικής υψηλής καταγωγής και της ιερής αποστολής να σώσει τη διεφθαρμένη Δύση εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό, τονίζει ο Galeotti (2022), να εμπνεύσουν το ρωσικό λαό και να κάμψουν οποιαδήποτε αμφιβολία προς την ηγεσία.

Έτσι, στα μάτια του ρωσικού λαού η Ρωσία δεν είναι ποτέ ο επιτιθέμενος αλλά πάντοτε ο αμυνόμενος που όλοι εποφθαλμιούν τη μοναδικότητα του. Η Κουλούρη (2020) επισημαίνει την αποτελεσματικότητα αυτής της πρακτικής της προπαγάνδας που δύναται να λάβει τη μορφή εθνικιστικού λόγου σε συνδυασμό με το αφήγημα ενός αγνού λαού, μιας ενιαίας οντότητας που στέκεται

απέναντι στους «διεφθαρμένους άλλους» ισχυριζόμενη πως διαμορφώνει τα επιθυμητά αισθήματα στον πληθυσμό που απευθύνεται.

3. **Κυβερνοεπιθέσεις.** Ένα βασικό μέρος των ρωσικών επιχειρήσεων που έλαβαν χώρα προ κλιμάκωσης της κρίσης αφορούσαν κυβερνοεπιθέσεις σε κρίσιμες υποδομές της Ουκρανίας. Δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι η ρωσική πλευρά υπήρξε ιδιαίτερα ενεργή στην εκτέλεση αυτών των επιχειρήσεων, αφού, όπως υποστηρίζουν ο Ρουμελιώτης και Κολλάρος (2022), έχουν χαμηλό κόστος, ανατρέπουν συμβατικούς συσχετισμούς ισχύος λόγω του ασύμμετρου χαρακτήρα τους, ενώ οι δράστες που εξαπολύουν κυβερνοεπιθέσεις ανιχνεύονται δύσκολα. Οι ρωσικές κυβερνοεπιθέσεις προσανατολίστηκαν προς τα ουκρανικά μέσα ενημέρωσης, όπως τηλεοπτικά δίκτυα, εφημερίδες και ειδησεογραφικά πρακτορεία, προς κρίσιμες υποδομές και υπηρεσίες της ουκρανικής κυβέρνησης, των Ένοπλων Δυνάμεων και της αστυνομίας και προς ιστοσελίδες υπηρεσιών του NATO (Χουζούρης, 2021).

Ο Baezner στο έργο του «*Cyber and Information warfare in the Ukrainian conflict*» (2018) αναφέρεται σε επιθέσεις που πραγματοποίησαν οργανωμένες ομάδες χάκερ που αυξάνουν υπερβολικά την επισκεψιμότητα ιστοσελίδων, ώστε αυτές να καταρρέουν (Distributed Denial of Service). Παράλληλα, αναφέρεται σε δραστηριότητες με τις οποίες οι δράστες αποκτούν τη δυνατότητα διαχείρισης διαφόρων ιστοσελίδων, ώστε να τις μεταποιούν κατά το δοκούν (Website Defacement). Προσθέτει, μάλιστα, πως κατά την ουκρανική κρίση εντοπίστηκε διασπορά κακόβουλου λογισμικού με στόχο τη μόλυνση κρίσιμων δικτύων και υποδομών, όπως η ουκρανική κυβέρνηση, οι Ένοπλες Δυνάμεις και η αστυνομία. Με αυτήν την τεχνική κατέστη από τη ρωσική πλευρά δυνατή η συλλογή πολύτιμων πληροφοριών, ενώ παράλληλα επετεύχθη η κατάρρευση του ουκρανικού δικτύου ηλεκτρικής ενέργειας το Δεκέμβριο του 2015 (Baezner, 2018).

4.3.2 Επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην Κριμαία.

Παρά τις πολυεπίπεδες επιθέσεις της ρωσικής πλευράς, η φιλοδυτική πλευρά στην Ουκρανία ήταν αδύνατο να ελεγχθεί από την κυβέρνηση, ενώ το Κοινοβούλιο, φιλικά διακείμενο προς τη δυτική πλευρά, έλαβε μέτρα ευνοϊκά για τους διαδηλωτές της «Euromaidan», γεγονός που ώθησε το ρωσικό καθεστώς το Φεβρουάριο του 2014 στον επαναπροσδιορισμό των επιχειρήσεων του. Το σύνολο των ενεργειών που έλαβαν χώρα σε μια δεύτερη φάση σηματοδοτούν την είσοδο της αντιπαράθεσης στο τρίτο στάδιο του «δόγματος Gerasimov», κατά το οποίο πραγματοποιούνται συγκρούσεις μεταξύ των δύο αντίπαλων πλευρών (Χουζούρης, 2021). Δε θα πρέπει να λησμονάται πως οι εν λόγω συγκρούσεις αποτελούν για τη Ρωσία την αναγκαία πρόφαση για την ανάπτυξη των Ενόπλων Δυνάμεων. Οι «υβριδικές» επιθέσεις της ρωσικής κυβέρνησης εναντίον της Ουκρανίας σε αυτό το στάδιο εμπλουτίστηκαν, καθώς έγινε προσπάθεια να πληγούν περισσότερα πεδία-στόχοι της αντίπαλης πλευράς. Οι ρωσικές επιχειρήσεις περιέλαβαν τις ακόλουθες ενέργειες:

1. *Παραστρατιωτική δράση και δημιουργία συνθηκών για δημοψήφισμα.* Ένας από τους βασικούς τρόπους με τους οποίους η Ρωσία αποποιήθηκε των ευθυνών της για την εξαπόλυση «υβριδικών» επιθέσεων εναντίον του ουκρανικού καθεστώτος αποτέλεσε η προώθηση διαφόρων οργανώσεων υποστηριζόμενων από τη ρωσική κυβέρνηση, οι οποίες είτε οργάνωναν είτε συμμετείχαν ενεργά σε φιλορωσικές διαδηλώσεις με στόχο να αποδυναμώσουν τις αντίστοιχες φιλοδυτικές (US-SOC, 2016).

Στην προκειμένη περίπτωση και κατά την είσοδο στο τρίτο κατά Gerasimov στάδιο της σύγκρουσης μερικές από τις οργανώσεις που έδρασαν στην Ουκρανία υπέρ των ρωσικών συμφερόντων ήταν οι «Λύκοι της Νύχτας», Κοζάκοι παραστρατιωτικοί, οπλισμένες ομάδες χωρίς στρατιωτικά διακριτικά και εξειδικευμένες στο να δρουν πίσω από τις εχθρικές γραμμές τόσο προς συλλογή και παροχή πληροφοριών όσο και προς διεξαγωγή ανορθόδοξου πολέμου, οι οποίες έμειναν γνωστές

με το όνομα «little green men» αλλά και άλλες ομάδες των SPETSNAZ του στρατού (Χουζούρης, 2021).

Οι παραπάνω ομάδες, αφού ήδη είχε δημιουργηθεί το αναγκαίο φιλορωσικό αίσθημα στην Κριμαία εξαιτίας της ρωσικής προπαγάνδας, ανέλαβαν να το ενισχύσουν οργανώνοντας φιλορωσικές διαδηλώσεις και προετοιμάζοντας τις απαραίτητες συνθήκες για διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την τύχη της χερσονήσου της Κριμαίας, δεδομένου ότι ο πρόεδρος Πούτιν είχε διατάξει στις 22 Φεβρουαρίου την προετοιμασία της ρωσικής κρατικής μηχανής για επαναφορά της Κριμαίας στη Ρωσία (AFP, 2015). Σε ένα πρώτο στάδιο οι «Λύκοι της Νύχτας» οργάνωναν φιλορωσικές διαδηλώσεις σε πόλεις της Κριμαίας διακηρύσσοντας, όπως επισημαίνει ο Amos (2014), ότι «η κυβέρνηση του Κιέβου είναι φασιστική» και πως «η Σεβαστούπολη δεν πρόκειται ποτέ να παραδοθεί σε αυτούς τους φασίστες στο Κίεβο».

Σε ένα δεύτερο στάδιο ανέλαβαν δράση Κοζάκοι παραστρατιωτικοί, οι οποίοι ενταγμένοι στις ομάδες διαδηλωτών άρχισαν να προβάλλουν αξιώσεις για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για επαναφορά της Κριμαίας στη Ρωσία. Ο Διακοφωτάκης (2014) τονίζει πως, παρ' όλο που ο Ρώσος πρόεδρος υποστήριξε πως ο ρωσικός στρατός ουδεμία εμπλοκή είχε στις εξελίξεις, η δράση εξοπλισμένων στρατιωτών στις αρχές Μαρτίου με ομοιόμορφες πράσινες στολές, δίχως διακριτικά και με καλυμμένα πρόσωπα, οι οποίοι μεριμνούσαν κατά ρωσικούς ισχυρισμούς για την ομαλή διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, αποτέλεσε ένα ξεκάθαρο παράγοντα βίας και πειθαναγκασμού που στερείτο οποιασδήποτε νομιμοποίησης.

Ο ίδιος συγγραφέας (2014) τονίζει, μάλιστα, πως η δράση αυτών των ενόπλων από κοινού με την κατάληψη θέσεων καίριας σημασίας υπήρξε τόσο αποτελεσματική, ώστε το δημοψήφισμα για την τύχη της Κριμαίας εντός δύο ημερών μεταβλήθηκε σε απόφαση για προσάρτηση από τη Ρωσία. Οι ίδιες στρατιωτικές ομάδες ανέλαβαν παράλληλα τον έλεγχο των περισσότερων αεροδρομίων και εγκατέστησαν οδοφράγματα στις πόλεις της Κριμαίας,

προκειμένου να αποκοπεί η οδική επικοινωνία Ουκρανίας – Κριμαίας (US-SOC, 2016), ενώ ταυτόχρονα στις αρχές Μαρτίου του 2014 πολιορκήσαν στρατόπεδα του ουκρανικού στρατού.

Σε κάθε περίπτωση, όπως επισημαίνει ο Χουζούρης (2021), οι αντιδράσεις των ουκρανικών Ενόπλων Δυνάμεων, καθώς επίσης και του πληθυσμού της Κριμαίας ήταν υποτονικές και περιορισμένες. Πέραν τούτου, παρά το γεγονός ότι το ποσοστό προσέλευσης στο δημοψήφισμα της Κριμαίας ήταν κάτω του 50% και μόνο οι μισοί ψηφοφόροι υποστήριζαν την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία, μέσα σε λίγες ώρες το αποτέλεσμα διορθώθηκε και η επίσημη ρωσική εκδοχή όρισε το ποσοστό προσέλευσης στο 83,1% με το ποσοστό υπέρ της προσάρτησης να αγγίζει το 96,77% (Παπασωτηρίου, 2019). Τα παραπάνω γεγονότα σαφώς και σχετίζονται με την διεισδυτικότητα της ρωσικής προπαγάνδας από κοινού με τη διάδοση ψευδών ειδήσεων.

2. *Προπαγάνδα και διάδοση ψευδών ειδήσεων.* Η ρωσική προπαγάνδα συνεχίστηκε σε κάθε στάδιο της σύγκρουσης, δεδομένης της κεφαλαιώδους σημασίας που κατέχει το είδος του πληθυσμού-στόχου για την επιτυχία των «υβριδικών» επιθέσεων, όπως επισημαίνουν οι Δασκαλάκης και Χουζούρης (2021). Το αφήγημα που προωθήθηκε από τα ρωσικά ΜΜΕ από τις 22 Φεβρουαρίου και έπειτα ήταν πως η Κριμαία ήταν πάντοτε ρωσική και πως ο πληθυσμός της Ουκρανίας υποφέρει από τη «φασιστική» κυβέρνηση του Κιέβου. Ο πρόεδρος Putin δήλωσε πως οι κάτοικοι της Κριμαίας στρέφονται στη Ρωσία για βοήθεια και έτσι η τελευταία έχει την ευθύνη να τις προστατέψει (Διακοφωτάκης, 2014).

Η αλήθεια είναι πως μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ η προστασία των εκτός συνόρων ρωσικών πληθυσμών είναι άκρως σημαντική για τη Ρωσία, καθώς οι πληθυσμοί αυτοί αποτελούν εν δυνάμει γέφυρα συνεργασίας και επιρροής στις χώρες τους και ένα αποτελεσματικό εργαλείο άσκησης πίεσης από μέρους της Ρωσίας.

Ο Διακοφωτάκης (2014) προσθέτει πως, παρ' όλο που οι ισχυρισμοί του ρωσικού καθεστώτος δε νομιμοποιούν σε καμία περίπτωση τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος κατά παράβαση της διεθνούς νομιμότητας και την βίαιη προσάρτηση εδαφών, εν προκειμένω σημασία έχει τι πιστεύουν οι Ρώσοι. Φαίνεται, δηλαδή, εκ του αποτελέσματος πως ο καθένας μπορεί να επιλέξει και να προωθήσει κάθε φορά εκείνη την εκδοχή της ιστορίας που εξυπηρετεί τα εθνικά του συμφέροντα. Συνεχίζει επισημαίνοντας πως στις διεθνείς σχέσεις τη σύγχρονη εποχή δεν επαρκεί μόνο ποια εκδοχή της πραγματικότητας είναι η αληθινή αλλά κυρίως η εικονική πραγματικότητα, η φαινομενική.

Ο Χιλ στο έργο του «*Η Εξωτερική πολιτική τον 21 αιώνα*» (2018) αναφέρει χαρακτηριστικά πως η δήλωση ότι αποφάσεις λαμβάνονται στο ψυχολογικό περιβάλλον αλλά εφαρμόζονται στο επιχειρησιακό αποτελεί σημαντική παρατήρηση. Η αντίληψη που έχουν οι ηγέτες για την εξωτερική πολιτική επηρεάζει τα αποτελέσματα της και οι αποφάσεις δε λαμβάνονται ως επί το πλείστο με βάση την κλασική ορθολογικότητα. Επομένως, οι υπεύθυνοι για τη λήψη αποφάσεων οφείλουν να συνδυάζουν ένα ευρύ φάσμα παραγόντων αξιοποιώντας πολλές φορές τη συναισθηματική παρά την υπολογιστική πλευρά του εγκεφάλου, προκειμένου να δράσουν αποτελεσματικά (Χιλ, 2018).

Η σύσταση του πληθυσμού στην Κριμαία και η διεισδυτικότητα της ρωσικής προπαγάνδας σε αυτόν καλλιέργησε ένα τόσο έντονο φιλορωσικό αίσθημα στην περιοχή σε βαθμό που οι αντιδράσεις του πληθυσμού ήταν περιορισμένες. Φάνηκε, δε, τονίζει ο Τριανταφυλλίδης (2022), πως η επιχείρηση προσάρτησης της Κριμαίας εύλογα θεωρείται από πολλούς υπόδειγμα πετυχημένης υλοποίησης της στρατηγικής *fait accompli*, αφού μια φαινομενικά ασήμαντη σύγκρουση εξελίχθηκε τόσο ραγδαία με τρόπους που δεν άφησαν στον αντίπαλο το περιθώριο να αντιδράσει.

Σε αυτό το αποτέλεσμα σαφώς συνέβαλε και η δύναμη της διασποράς ψευδών ειδήσεων για την επιρροή της κοινής γνώμης,

καθώς η Ρωσία κατέκλυσε το διαδίκτυο με ψευδείς ειδήσεις αναφορικά με υποτιθέμενες επιδιώξεις του ΝΑΤΟ να εγκαταστήσει στρατιωτική βάση στην Κριμαία και κυβερνοεπιθέσεις της ίδιας της συμμαχίας κατά της επίσημης σελίδας του δημοψηφίσματος. Ανάλογες ψευδείς ειδήσεις που κατέκλυσαν το διαδίκτυο στόχευαν στη δημιουργία αισθημάτων υπεροχής της ρωσικής στρατιωτικής μηχανής τόσο προς εκφοβισμό των αντιπάλων όσο και προς ενίσχυση του ηθικού του ρωσικού στρατού (Χουζούρης, 2021).

3. **Ενεργειακός Πόλεμος.** Ο ενεργειακός πόλεμος της Ρωσίας εναντίον της Ουκρανίας αποτελεί ένα τρανό παράδειγμα πως, όπως τονίζει ο Καρατράντος (2019), η παγκόσμια αλληλεξάρτηση των κρατών διευκολύνει την κλίμακα, την ένταση και την ταχύτητα των υβριδικών επιθέσεων στη σύγχρονη εποχή.

Για μια χώρα όπως η Ουκρανία που κατά το διάστημα 2011-2013 ήταν πλήρως ενεργειακά εξαρτημένη από τη Ρωσία, δεδομένου ότι εισήγαγε από αυτή το 92% του φυσικού αερίου, το 100% των πυρηνικών καυσίμων και το 40% των πετρελαιοειδών (Χουζούρης, 2021), αντιλαμβάνεται κανείς πως ο ενεργειακός πόλεμος θα αποτελούσε ένα ισχυρό όπλο στη διάθεση των Ρώσων, προκειμένου να ασκήσουν πιέσεις στην ουκρανική κυβέρνηση. Έτσι, το Μάρτιο του 2014 η ρωσική εταιρία Gazprom ανακοίνωσε ότι επρόκειτο να διακόψει τις εξαγωγές στην Ουκρανία στην περίπτωση που η τελευταία δεν εξοφλούσε το χρέος της (US-SOC, 2016). Πράγματι, τον Ιούνιο του 2014 η ενεργειακή πίεση κορυφώθηκε με την παύση παροχής φυσικού αερίου προς την Ουκρανία, ενώ η παροχή αποκαταστάθηκε μετά την προσωρινή παύση των εχθροπραξιών.

4. **Στρατιωτικές επιχειρήσεις.** Ο Νικητάκος (2021) υποστηρίζει πως η Ρωσία θεωρείται μια από τις πλέον προηγμένες χώρες σε θέματα στρατιωτικής παραπλάνησης (Military Deception), ενώ το δόγμα

«maskirovka», όπως ορίζεται από τη Ρωσία, αφορά τη διεξαγωγή επιχειρήσεων τόσο κατά την περίοδο ειρήνης όσο και αυτή του πολέμου. Η «maskirovka» συνίσταται σε ένα σύνολο οργανωτικών, επιχειρησιακών, τακτικών και τεχνικών μέτρων και στοχεύουν στην απόκρυψη των στρατευμάτων, καθώς επίσης και των προθέσεων του, από τον αντίπαλο. Λέξη κλειδί αποτελεί η αφάνεια.

Πράγματι, το σύνολο των ρωσικών στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Κριμαία έλαβε χώρα υπό συνθήκες μυστικότητας, δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, το στρατιωτικό προσωπικό που έδρασε στη χερσόνησο δεν έφερε διακριτικά και σημαίες. Πριν ακόμα ξεκινήσουν οι επιχειρήσεις στην Κριμαία το ρωσικό καθεστώς φρόντισε να σπείρει αισθήματα ανησυχίας τόσο στην Ουκρανία όσο και τη Δύση με την κινητοποίηση των ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων.

Ο Χουζούρης (2021) επισημαίνει πως η χρήση των Ενόπλων Δυνάμεων αναγνωρίστηκε από τον πρόεδρο Putin μόλις μια μέρα πριν την επίσημη προσάρτηση της Κριμαίας. Στο μεταξύ οι εν λόγω δυνάμεις κατάφεραν να θέσουν υπό τον έλεγχο τους όλα τα στρατηγικά σημεία της Κριμαίας από κοινού με 190 ουκρανικές στρατιωτικές βάσεις (US-SOC, 2016) δίχως μάχη, καθώς η ουκρανική κυβέρνηση δε φανέρωσε καμία πρόθεση να στείλει στρατό στην Κριμαία.

5. **Πολιτικές κινήσεις.** Όπως προαναφέρθηκε, η ιδιαιτερότητα της προσάρτησης της Κριμαίας από τη Ρωσία συνίσταται αποδοχή της ενσωμάτωσης ως ένα τετελεσμένο γεγονός τόσο από την ίδια την Ουκρανία όσο και από τη Δύση. Ο πρόεδρος Putin με ορισμένες πολιτικές κινήσεις κατάφερε να καθυστερήσει την αντίδραση της Δύσης και να την αιφνιδιάσει. Σε ένα πρώτο στάδιο διακήρυσσε ότι επιθυμεί τη διευθέτηση της κρίσης μέσα από τη συμμετοχή της σε διαβουλεύσεις με τη Δύση και την ουκρανική κυβέρνηση, πρόθεση η οποία αποδείχθηκε προσχηματική, καθώς ο Υπουργός Εξωτερικών Lavrov αρνήθηκε να συναντήσει τον Ουκρανό

ομόλογο του με το επιχείρημα ότι αντιπροσωπεύει μια παράνομη κυβέρνηση (US-SOC, 2016).

Η προσηματική πρόθεση περί διευθέτησης της κρίσης όμως έδωσε στο ρωσικό καθεστώς πολύτιμο χρόνο, ώστε να προβεί και σε επιπλέον ενέργειες. Η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος στην Κριμαία αποτέλεσε την πιο αποτελεσματική πολιτική ενέργεια της Ρωσίας, διότι η χρονική περίοδος μεταξύ της εξαγγελίας του (6 Μαρτίου) και διεξαγωγής του (16 Μαρτίου) ήταν εξαιρετικά σύντομη, (Διακοφωτάκης, 2014) έτσι ώστε τα περιθώρια αντίδρασης της Δύσης να στενέψουν κι άλλο και να βρεθεί η τελευταία προ τετελεσμένων γεγονότων.

Παράλληλα, το ρωσικό καθεστώς σε απάντηση στις καταγγελίες της Δύσης περί παράνομου δημοψηφίσματος προέβη σε έναν παραλληλισμό της περίπτωσης της Κριμαίας με την ανεξαρτησία του Κοσσόβου, ώστε, εφόσον η τελευταία πραγματοποιήθηκε έπειτα από πολεμικές επιχειρήσεις του ΝΑΤΟ κατά της Σερβίας, να δημιουργηθούν αμφιβολίες στη διεθνή κοινότητα για για το κατά πόσο μια δυναμική επέμβαση στην Κριμαία θα ήταν νόμιμη (Χουζούρης, 2021).

4.3.3 Επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ουκρανία.

Την 1^η Μαρτίου του 2014 σηματοδοτείται στην Ανατολική Ουκρανία η είσοδος της ρωσοουκρανικής σύγκρουσης στο τέταρτο κατά Gerasimov στάδιο των συγκρούσεων που συνεπάγεται έναρξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων παράλληλα με διπλωματικές και πολιτικές κινήσεις και επικοινωνιακό πόλεμο. Η ενίσχυση των αυτονομιστικών τάσεων των περιοχών με έντονο το στοιχείο των ρωσόφωνων πληθυσμών στα ανατολικά της Ουκρανίας αποτέλεσε για τη Ρωσία το πρώτο βήμα από κοινού με την προσάρτηση της Κριμαίας για την «επανένωση» της Ουκρανίας με τη Ρωσία (Σωτηρόπουλος, 2022). Οι επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ουκρανία ήταν οι ακόλουθες:

1. Παραστρατιωτική δράση. Καθ' όλη τη διάρκεια του Μαρτίου του 2014 ρωσικές παραστρατιωτικές ομάδες οργάνωναν και διηύθυναν διαδηλώσεις με ρωσόφωνους διαδηλωτές να πραγματοποιούν επιθέσεις και καταλήψεις σε κυβερνητικά κτίρια και υπηρεσίες σε πόλεις του Donbass (Χουζούρης, 2021). Η δράση αυτών των ομάδων εξυπηρετούσε σαφώς την αποποίηση ευθυνών από μέρους της Ρωσίας, γι' αυτό άλλωστε και οι ίδιες δήλωναν ότι αντιπροσώπευαν ένα μαζικό κίνημα του τοπικού πληθυσμού που αιτείτο ένωση με τη Ρωσία. Μέσα σε διάστημα δύο μηνών οι ρωσικές παραστρατιωτικές ομάδες κατέλαβαν πλήθος κτιρίων, μεταξύ των οποίων ήταν το Υπουργείο Εσωτερικών του Donetsk, το δημαρχείο κι ένας τηλεοπτικός σταθμός, ενώ παράλληλα στο αστυνομικό τμήμα του Donetsk υψώθηκε η σημαία της «Λαϊκής Δημοκρατίας του Donetsk» (US-SOC, 2016).

Οι παραστρατιωτικές ομάδες είχαν στη διάθεση τους πλήθος μεθόδων, ώστε να προκαλέσουν την παραίτηση κρατικών υπαλλήλων στις υπηρεσίες που επιχειρούσαν να καταλάβουν. Μεταξύ των μεθόδων υπήρξαν δωροδοκίες, προπηλακισμοί ακόμη και δολοφονίες (US-SOC, 2016). Η δράση δε του ουκρανικού στρατού εναντίον των αυτονομιστών δεν απέφερε ουσιαστική επιτυχία, δεδομένου μάλιστα ότι οι τελευταίοι αντιστάθηκαν σθεναρά στις προσπάθειες των ουκρανικών Ενόπλων Δυνάμεων να τους εξουδετερώσουν.

Όπως συνέβη σε κάθε περίπτωση εφαρμογής των παραστρατιωτικών επιχειρήσεων, η ρωσική πλευρά αρνήθηκε οποιαδήποτε εμπλοκή σε αυτές, παρ' ότι υπήρξε πλήθος αναφορών, αναφέρει ο Χουζούρης (2021), περί προσφοράς βοήθειας από τη Ρωσία στους αυτονομιστές. Το ρωσικό καθεστώς πάντως επιχείρησε να δικαιολογήσει την παρουσία των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων με το πρόσχημα της παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας, μιας και σε όλη την περιοχή σημειώθηκαν αιματηρές συγκρούσεις.

2. **Πολιτικές κινήσεις.** Οι πολιτικές ενέργειες εξακολούθησαν και να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο και κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Ουκρανία. Η ρωσική κυβέρνηση εξακολουθούσε να δηλώνει την πρόθεση της να συμβάλει στη διευθέτηση της κρίσης μέσα από τη συμμετοχή της σε ορισμένες συνομιλίες, ωστόσο η πρόθεση της ήταν και πάλι προσχηματική, για να ολοκληρώσει τις επιχειρήσεις της κερδίζοντας χρόνο (US-SOC, 2016). Ταυτόχρονα, όπως συνέβη και στις επιχειρήσεις στην Κριμαία, οι αυτονομιστές διεξήγαγαν δημοψήφισμα για ανεξαρτησία στις περιοχές του Donbass με το οποίο προέκυψε η ίδρυση των «Λαϊκών Δημοκρατιών του Donetsk και Lyhansk».

Ο Χουζούρης (2021) επισημαίνει πως το δημοψήφισμα που διεξήχθη στις περιοχές του Donbass που ήταν υπό τον έλεγχο της ουκρανικής κυβέρνησης σε απάντηση στο προαναφερθέν δημοψήφισμα δεν κατάφερε να οδηγήσει σε πολιτικά τετελεσμένα, όπως το πρώτο, κι έτσι, η Ρωσία αρκέστηκε στη δημιουργία μιας «παγωμένης εμπόλεμης ζώνης» στο Donbass. Έκτοτε, και παρά τις διεθνείς διαμεσολαβήσεις η κατάσταση στις ανατολικές επαρχίες της Ουκρανίας παραμένει έκρυθμη με συχνές αναζωπυρώσεις των συγκρούσεων.

3. **Στρατιωτικές επιχειρήσεις.** Όπως προαναφέρθηκε, το ρωσικό καθεστώς αν και αρνήθηκε την εμπλοκή των ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων στην κρίση, διαρκείς αυτοκινητοπομπές από τη Ρωσία προς περιοχές του Donbass μαρτυρούν το αντίθετο. Η ρωσική πλευρά με την πρόφαση της αποστολής ανθρωπιστικής βοήθειας κατάφερε να φέρει εις πέρας τις επιχειρήσεις της, ενώ παράλληλα ενσωματώνοντας Ρώσους στρατιωτικούς στις τάξεις των αυτονομιστών κατόρθωσαν να εμπλακούν στην κρίση υπό το μανδύα της μυστικότητας (US-SOC, 2016).

Οι ρωσικές στρατιωτικές επιχειρήσεις δε περιορίστηκαν μόνο στην περιοχή της σύγκρουσης. Ο ρωσικός στρατός

πραγματοποιούσε εκτεταμένες ασκήσεις στα ουκρανικά σύνορα, προκειμένου να ασκήσει πιέσεις στην ουκρανική κυβέρνηση και να σπείρει αισθήματα ανησυχίας στον αντίπαλο, ενώ παράλληλα σε αρκετές περιπτώσεις ρωσικά τεθωρακισμένα εισέβαλαν εντός του ουκρανικού εδάφους για να παρέχουν υποστήριξη στους αυτονομιστές (US-SOC, 2016). Μπορεί, λοιπόν, οι ρωσικές δυνάμεις να μην ενεπλάκησαν εμφανώς στην κρίση, ωστόσο χρησιμοποίησαν κάθε δυνατό μέσο για να ενισχύσουν τη δράση των αυτονομιστών και να ικανοποιήσουν τις επιδιώξεις τους.

Ο Canfil στο επιστημονικό άρθρο του «The illogic of plausible deniability: why proxy conflict in cyberspace may no longer pay» (2022) επισημαίνει πως οι κρατικοί δρώντες συχνά επιλέγουν να απέχουν από την άμεση δράση, για την επίτευξη των στόχων τους και αντ' αυτού, υποστηρίζουν ενεργά ή αποδέχονται σιωπηρά τη δραστηριότητα κάποιου πληρεξουσίου -στην προκειμένη περίπτωση η Ρωσία ενίσχυσε τη δράση των αυτονομιστών-, ώστε να απολαμβάνουν στρατιωτικά και πολιτικά οφέλη δίχως να παραδέχονται την ενοχή τους. Έτσι, συνεχίζει, αποφεύγουν την άμεση χρήση βίας εναντίον του αντιπάλου που επιφέρει δυσχερείς συνέπειες, όπως κυρώσεις, ένοπλη κλιμάκωση, ζημιά στη φήμη τους κ.α.

- 4. Πληροφοριακός Πόλεμος, προπαγάνδα, ψευδείς ειδήσεις.** Έχει ήδη υποστηριχθεί πως ο πόλεμος στο πληροφοριακό πεδίο διεξήχθη καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης και συνόδευσε τον υβριδικό πόλεμο της Ρωσίας σε κάθε στάδιο της σύγκρουσης. Σε αυτό το στάδιο της σύγκρουσης, αναφέρει ο Χουζούρης (2021), η Ρωσία συνέχισε την προώθηση του αφηγήματος ότι η κυβέρνηση στο Κίεβο απαρτίζεται από φασίστες, νεοναζί και ρωσόφοβους. Για την υποστήριξη του ισχυρισμού της προέβη σε διασπορά ψευδών ειδήσεων αναφορικά με βίαιες επιθέσεις του ουκρανικού στρατού κατά ρωσόφωνων πληθυσμών στο Donbass.

Το απόγειο της διασποράς ψευδών ειδήσεων από το ρωσικό καθεστώς αποτέλεσε η κατάρριψη στις 17 Ιουλίου 2014 της πτήσης 17 της Malaysian Airlines στη νοτιοανατολική Ουκρανία από ένα ρωσικό αντιαεροπορικό πυραυλικό σύστημα (Παπασωτηρίου, 2019). Τα ρωσικά μέσα ενημέρωσης παρουσίασαν βίντεο με ουκρανικά αεροσκάφη SU-25 και πυραύλους «Buk» να καταρρίπτουν το αεροσκάφος, ώστε να αποτραπεί η στοχοποίηση των αυτονομιστών για το συμβάν. Παρά το γεγονός ότι τα εν λόγω βίντεο αποδείχτηκαν αργότερα πλαστά, ο Παπασωτηρίου (2019) επισημαίνει ότι η παραπληροφόρηση λειτούργησε αποτελεσματικά στη ρωσική κοινή γνώμη, δεδομένου ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Ρώσων κατηγόρησε την Ουκρανία στις δημοσκοπήσεις ακόμη και αφότου απεδείχθη κατόπιν διεθνούς έρευνας ότι ρωσικές ή φιλορωσικές δυνάμεις κατέρριψαν το αεροσκάφος.

Κεφάλαιο πέμπτο

Η ισχύς της της ρωσικής προπαγάνδας

5.1. Ποιοι παράγοντες αυξάνουν την ισχύ της ρωσικής προπαγάνδας;

Η Κουλούρη (2020) κάνοντας μια παραπομπή στη φράση του συγγραφέα Jonathan Swift ότι «το ψέμα πετάει και η αλήθεια φτάνει μετά κουτσαίνοντας» επιθυμεί να καταδείξει τη δύναμη της προπαγάνδας, δεδομένου ότι η διάδοση ψευδών ειδήσεων αποτελεί τη σύγχρονη μορφή προπαγάνδας, σε μια εποχή όπου οι δυνατότητες του διαδικτύου και η εξέλιξη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης έχουν ενισχύσει τις δυνατότητες της. Η ρωσική προπαγάνδα ως κρίσιμο κομμάτι της ρωσικής επικοινωνιακής στρατηγικής, αν και δεν είναι καθόλου ευέλικτη (Τριανταφυλλίδης, 2022), διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της ρωσο-ουκρανικής σύγκρουσης και σε αυτό συνέβαλε ένα πλήθος παραγόντων.

Αρχικά, οι νέες τεχνολογικές δυνατότητες και το διαδίκτυο διευρύνουν τόσο τους πομπούς όσο και τους δέκτες μιας προπαγανδιστικής πολιτικής (Αγγελετόπουλος, 2020) αυξάνοντας την ισχύ της. Η ρωσική προπαγάνδα εκμεταλλευόμενη τις δυνατότητες του διαδικτύου κατάφερε να απευθυνθεί σε ένα ευρύ κοινό (ρωσική και διεθνής κοινή γνώμη, ρωσόφωνοι Ουκρανίας, ρωσικός στρατός, Ουκρανοί) και να δημιουργήσει ένα ευνοϊκό κλίμα υπέρ της Ρωσίας σε πολλαπλά επίπεδα, ενώ ταυτόχρονα τις ίδιες δυνατότητες εκμεταλλεύτηκαν πολυάριθμα ρωσικά trolls και bloggers που συμμετείχαν ενεργά στη διάδοση ψευδών ειδήσεων (Χουζούρης, 2021). Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσδίδουν η πολλαπλασιαστική ισχύ σε κάθε είδους διχαστική ρητορική (Κουλούρη, 2020) και επομένως, όσο το ρωσικό καθεστώς συνέχιζε να διαδίδει σε κάθε στάδιο της σύγκρουσης το αφήγημα του περί φασιστικής κυβέρνησης στο Κίεβο και δυτικής εμπλοκής εναντίον των ρωσικών συμφερόντων τόσο το αφήγημα αυτό αποκτούσε μεγαλύτερη απήχηση στους δέκτες της προπαγανδιστικής πολιτικής.

Επιπρόσθετα, και οι δυνατότητες των MME συμβάλλουν καθοριστικά στην δύναμη της προπαγάνδας. Αποτελέσματα ερευνών του Institute of Propaganda Analysis οδήγησαν στο συμπέρασμα, επισημαίνει ο Αγγελετόπουλος (2020) ότι τα MME ασκούν αποφασιστική επίδραση στη

διαμόρφωση των απόψεων του κοινού, το οποίο εμφανίζεται ως παθητικό και επιρρεπές στη χειραγώγηση. Καθώς η εν λόγω ιδέα βασίζεται στην αντίληψη ότι η τηλεόραση μονοπωλεί την αντίληψη για τα πράγματα, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι ο πρόεδρος Putin στα τέλη του 2013 προέβη σε ριζικές αλλαγές στο σκηνικό των ΜΜΕ οικοδομώντας ένα πανίσχυρο και αυστηρά ελεγχόμενο σύστημα ΜΜΕ μέσω του οποίου προωθείται η συστηματική προπαγάνδα μέχρι και σήμερα (Τριανταφυλλίδης, 2022).

Το σημαντικότερο στοιχείο που αυξάνει την ισχύ της προπαγάνδας και την καθιστά βασικό πυλώνα του υβριδικού πολέμου είναι η δυνατότητα της να παράγει δράση. Η Κουλούρη (2020) τονίζει πως η προπαγάνδα περιέχει τεχνικές ψυχολογικής επίδρασης σε συνδυασμό με τεχνικές οργάνωσης και περισυλλογής ανθρώπων, με σκοπό να προκαλέσουν δράση. Η εξήγηση βρίσκεται στην ψυχολογία της μάζας, η οποία τείνει να ωθεί τις ομάδες να δρουν παρορμητικά. Η συνεχής προώθηση του ρωσικού αφηγήματος από κοινού με ψευδείς ειδήσεις που κατέκλυσαν το διαδίκτυο συνέβαλε στον ξεσηκωμό του ρωσικού πληθυσμού στην Κριμαία και υποκίνησε τη δράση των αυτονομιστών εναντίον των ουκρανικών ενόπλων δυνάμεων στο Donbass (Χουζούρης, 2021).

Μια άκρως σημαντική συνθήκη, ευνοϊκή για τη Ρωσία στην προσπάθεια της να υποκινήσει δράση με την προπαγάνδα της, είναι η παρουσία ρωσικής εθνικής μειονότητας στην Ουκρανία. Το είδος του πληθυσμού-στόχου για τον Χουζούρη (2021) είναι κεφαλαιώδους σημασίας για την επιτυχία του υβριδικού πολέμου και δη, της προπαγάνδας. Στην Κριμαία ειδικά οι εθνικά Ρώσοι αντιπροσώπευαν το 68% του πληθυσμού, γεγονός που τους κατέστησε παράγοντα εκμετάλλευσης για τη Ρωσία. Η σημασία της ρωσικής μειονότητας στην υβριδική στρατηγική της Ρωσίας αποτυπώνεται και σε ένα νόμο του 2009 που επιτρέπει τη δράση των ρωσικών Ενόπλων Δυνάμεων για την προστασία των μειονοτήτων αυτών (Rusnakova, 2017).

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί πως η ρωσική προπαγάνδα καθίσταται ισχυρή, διότι εκμεταλλεύεται στο έπακρο ένα συνδυασμό των τακτικών της. Στη ρωσο-ουκρανική σύγκρουση εφάρμοσε την τεχνική της δαιμονοποίησης του αντιπάλου (name calling) με την προώθηση του αφηγήματος ότι η κυβέρνηση στο Κίεβο αποτελείται από ρωσόφοβους νεοναζί τη στιγμή που

ουκρανικές ένοπλες δυνάμεις προβαίνουν σε επιθέσεις και βιαιότητες κατά ρωσόφωνων πληθυσμών (Χουζούρης, 2021).

Ταυτόχρονα, εφάρμοσε την τακτική της τόνωσης του ημέτερου ηθικού (bolstering) με την προώθηση του αφηγήματος περί ιστορικής υψηλής καταγωγής των Ρώσων (Galeotti, 2022) και του καθήκοντος του καθεστώτος να σώσει τον εκτός συνόρων ρωσικό πληθυσμό που υφίσταται την κακομεταχείριση της ουκρανικής κυβέρνησης. Παράλληλα, με τη δαιμονοποίηση της Δύσης και το αφήγημα πως η Ρωσία είναι πάντοτε ο αμυνόμενος στον υβριδικό πόλεμο της Δύσης ο ρωσικός υβριδικός πόλεμος νομιμοποιεί τη δράση του, καθώς προωθείται εξ ονόματος του καλού.

Μεταξύ άλλων προπαγανδιστικών τεχνικών που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η αντιστροφή της κατηγορίας (accusing the accuser), με την κατηγορία πως η δύση παρείχε υποστήριξη στους φιλοδυτικούς διαδηλωτές της «Euromaidan» και πως οι ΗΠΑ προσπαθούν να «ελέγξουν τον κόσμο» και κυρίως την Ουκρανία με την υποκίνηση πραξικοπημάτων (Χουζούρης, 2021). Η έμφαση σε απειλές, η εκμετάλλευση του συναισθήματος, η διασπορά πανικού και φόβου, ο εθνικιστικός λόγος, η αποποίηση της ευθύνης και η επανάληψη εκφράσεων –στην προκειμένη περίπτωση αφηγημάτων– αποτέλεσαν τεχνικές που λειτούργησαν ενισχυτικά στην διεισδυτικότητα της ρωσικής προπαγάνδας κατά τη ρωσο-ουκρανική κρίση.

Σε περιόδους κρίσης ή πολέμου μάλιστα, όπως τονίζει ο Αγγελετόπουλος (2020), το αίσθημα «μίσους» συσπειρώνει περισσότερο τα πλήθη ιδιαίτερα όταν κατευθύνεται εναντίον μιας προσλαμβανόμενης «αδικίας» που έχει διαπραχθεί, όπως εκείνη της κακομεταχείρισης του ρωσικού πληθυσμού της Ουκρανίας και της «περικύκλωσης» της Ρωσίας από εχθρούς.

Αξίζει όμως να σταθεί κανείς και σε ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο που εκμεταλλεύεται η ρωσική προπαγάνδα για να έχει επιτυχία. Η ετερογένεια που διέπει την εσωτερική πολιτική σκηνή των δυτικών κρατών και κυρίως των ευρωπαϊκών, τονίζει ο Λαμπρόπουλος (2021), αποτελεί συνθήκη που βοηθά τη ρωσική προπαγάνδα να χειραγωγήσει τη δυνατότητα τους να δράσουν. Η δυτική θεώρηση λήψης αποφάσεων που στηρίζεται στο σύστημα checks and balances προϋποθέτει μακροχρόνιες διαβουλεύσεις για την ανάλυση και αντιμετώπιση κρίσεων (Τριανταφυλλίδης, 2022) και επομένως, δίνει στη ρωσική προπαγανδιστική πολιτική πολύτιμο χρόνο να διεισδύσει σε

πολλαπλούς δέκτες μέχρι να γίνει αντιληπτή. Η καθυστέρηση της Δύσης να αντιδράσει συνέβαλε κατά ένα σημαντικό ποσοστό στη de facto προσάρτηση της Κριμαίας.

Εκείνο το χαρακτηριστικό ωστόσο που καθιστά την προπαγάνδα βασικό πυλώνα του υβριδικού πολέμου και κυρίως του ρωσικού είναι η ικανότητα της να διεισδύει στο μυαλό του ανθρώπου και να διαμορφώνει κρίσεις και αντιλήψεις. Ο Αγγελετόπουλος (2020) επισημαίνει πως αυτό συμβαίνει διότι η προπαγάνδα αγκαλιάζει ολοκληρωτικά τον άνθρωπο και, ενώ απευθύνεται στη μάζα, το άτομο πείθεται πως απευθύνεται προσωπικά στο ίδιο. Η ικανότητα να διεισδύει κανείς στο μυαλό των ανθρώπων και να επηρεάζει τις αντιλήψεις και τη δράση τους μπορεί να αποβεί μοιραία για ένα κράτος. Ο Κοσμόπουλος (2021) που τοποθετεί την παραπληροφόρηση και τη διάδοση ψευδογεγονότων ως έναν από τους κεντρικούς πυλώνες του υβριδικού πολέμου και πρώτο κατά σειρά, δεδομένου ότι διεξάγεται πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας των επιχειρήσεων, χρησιμοποιεί τη σφαίρα της σύγχρονης δημοκρατίας για να καταδείξει την επικινδυνότητα των εν λόγω επιχειρήσεων.

Αν υποθέσει κανείς πως το κράτος δικαίου είναι μια σφαίρα, το ένα ημισφαίριο της οποίας είναι οι πολίτες και το άλλο οι κεντρικοί θεσμοί του κράτους δικαίου, τότε η συγκολλητική ουσία που ενώνει τα δύο ημισφαίρια είναι η εμπιστοσύνη (trust) των πολιτών στους κρατικούς θεσμούς. Εάν μια απειλεί κλονίσει αυτήν την εμπιστοσύνη, τότε το θεσμικό οικοδόμημα θα καταρρεύσει. Αυτός είναι και ο λόγος που οι δημοκρατίες είναι πιο ευάλωτες σε ανάλογες επιχειρήσεις, καθώς αντλούν νομιμοποίηση από το λαό.

Η ρωσική προπαγανδιστική πολιτική του «διαίρει και βασίλευε», τονίζει ο Προέδρου (2019), στοχεύει ακριβώς στο να υποσκάψει τη συνοχή των δυτικών κρατών. Έτσι, και στη ρωσο-ουκρανική σύγκρουση η προώθηση του αφηγήματος περί παράνομης, φασιστικής και ρωσοφοβικής κυβέρνησης στο Κίεβο που προβαίνει σε βίαιες συμπεριφορές εναντίον της ρωσικής μειονότητας στόχευε μεταξύ άλλων στο να κλονίσει την εμπιστοσύνη του λαού στην κυβέρνηση και να σπείρει αισθήματα δυσαρέσκειας και πανικού στον ουκρανικό λαό. Αυτήν την επικινδυνότητα του επιτυχημένου πληροφοριακού πολέμου ενστερνίζεται και ο Καραγιάννης (2022), ο οποίος υποστηρίζει πως ο τελευταίος προωθεί νικηφόρα αφηγήματα που ασκούν επιρροή, συγκινούν ξένα ακροατήρια και κινητοποιούν την κοινωνία.

Συμπεράσματα

Μολονότι η φύση του πολέμου παραμένει η ίδια με το πέρασμα του χρόνου, ο τρόπος διεξαγωγής του εξελίσσεται διαρκώς. Ο πόλεμος καθίσταται ολοένα και πιο αντισυμβατικός, ο τόπος διεξαγωγής του μετατοπίζεται στο εσωτερικό των κρατών παρά ανάμεσα τους και τα όρια μεταξύ ειρήνης και πολέμου γίνονται ολοένα και πιο ασαφή. Τα κράτη έχουν στη διάθεση τους ένα πλήθος μη συμβατικών μέσων, ώστε να πετύχουν πολιτικούς στόχους, όπως πολιτικό πόλεμο, διπλωματικές πιέσεις, ενεργειακό πόλεμο, κυβερνοεπιθέσεις, πληροφοριακό πόλεμο, ψυχολογικές επιχειρήσεις, προπαγάνδα κ.α από κοινού βεβαίως με τη χρήση συμβατικών μέσων.

Παρά το γεγονός ότι αυτό που αποκαλείται «υβριδικός πόλεμος» δεν αποτελεί ένα νέο φαινόμενο, ο συνδυασμός ορισμένων παραγόντων έχουν σταδιακά προσφέρει από το 2006 και έπειτα την πρωτοκαθεδρία στις επιχειρήσεις της «γκρίζας ζώνης», ενώ το πεδίο των συγκρούσεων έχει επεκταθεί σε χώρους εκτός του φυσικού περιβάλλοντος. Η ρευστότητα του διεθνούς συστήματος με την εμφάνιση αναδυόμενων δυνάμεων, τον πολλαπλασιασμό των κέντρων ισχύος και την παγκόσμια αλληλεξάρτηση των κρατών, η ισχυροποίηση μη κρατικών δρώντων και η μεταβολή της έννοιας της ισχύος σε συνδυασμό με τις νέες τεχνολογίες του διαδικτύου και τις δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογική και επιστημονική πρόοδος να βλάψει τον αντίπαλο με χαμηλό κόστος υπό το μανδύα της μυστικότητας, δημιουργούν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για να ευδοκιμήσουν οι λεγόμενες «υβριδικές» συγκρούσεις.

Αν, μάλιστα, εστιάσει κανείς στο μικροεπίπεδο του διεθνούς συστήματος και λάβει υπόψιν του και εγχώριους/εθνικούς παράγοντες, όπως εθνικισμός, χαρακτηριστικά καθεστώτος, αντίληψη για την ασφάλεια, φύση της ηγεσίας κλπ, αντιλαμβάνεται πως αναθεωρητικές δυνάμεις, όπως η Ρωσία, έχοντας επίγνωση των αδυναμιών τους και εκμεταλλευόμενες τις προαναφερθείσες συνθήκες υιοθετούν μια υβριδική προσέγγιση, ώστε να κερδίσουν οι ηγέτες την εμπιστοσύνη του λαού στο εσωτερικό του κράτους και ταυτόχρονα, να αποκτήσουν ασύμμετρο πλεονέκτημα υπονομεύοντας με κάθε τρόπο την περιφερειακή και διεθνή ασφάλεια.

Η Ρωσία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μεγάλης δύναμης με προηγμένη τεχνολογία και αναθεωρητικές τάσεις του status quo που εξαπολύει Υβριδικό Πόλεμο σε μια προσπάθεια να επιβάλει τη γεωπολιτική της θέση, να ενισχύσει την παρουσία της σε πολλές χώρες ιδιαίτερα στο «Εγγύς εξωτερικό» της, ώστε να ασκεί πιέσεις, να επεμβαίνει στο εσωτερικό των δυτικών δημοκρατιών για την

αποσταθεροποίηση των καθεστώτων τους και την υπονόμευση του θεσμού της δημοκρατίας και να αναβιώσει τη ρωσική αυτοκρατορία που θα κατέχει τη θέση που της αρμόζει. Η ρωσική «υβριδική» στρατηγική συνίσταται σε ένα μίγμα συμβατικών και μη συμβατικών επιχειρήσεων με παράλληλη τη διαρκή εφαρμογή μιας προπαγανδιστικής πολιτικής προσανατολισμένη στη δαιμονοποίηση των αντιπάλων και την εξιδανίκευση της ρωσικής υπόστασης.

Η δομή του διεθνούς περιβάλλοντος και οι νέες τεχνολογικές δυνατότητες (διαδίκτυο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κ.α) προσφέρουν πρόσφορο έδαφος, ώστε να εφαρμόζει το υβριδικό της δόγμα με το πρόσχημα της αντεπίθεσης σε απειλές που υφίσταται η ίδια. Αυτή η τακτική της θυματοποίησης, η εμμονή του Πούτιν με την ασφάλεια, η πρωτοκαθεδρία των μυστικών υπηρεσιών ασφαλείας και η οικοδόμηση ενός ισχυρού εθνικισμού προσφέρουν ισχυρά εργαλεία για τη διεξαγωγή επιχειρήσεων, ώστε η Ρωσία να υποσκάψει τα θεμέλια των δυτικών δημοκρατιών, να ανατρέψει το status quo και να ανακτήσει τον έλεγχο περιοχών ζωτικής σημασίας για την ίδια. Η Ουκρανία αδιαμφισβήτητα εντάσσεται ανάμεσα σε αυτές τις περιοχές, δεδομένης της σημασίας της για την ασφάλεια της Ρωσίας.

Η Η ρωσο-ουκρανική κρίση το 2014 θεωρείται μια από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις διεξαγωγής ενός ευρέως φάσματος «υβριδικών» επιχειρήσεων για την επίτευξη πολιτικών στόχων από μέρους της Ρωσίας, οι οποίες μάλιστα θεωρήθηκαν από πολλούς υπόδειγμα πετυχημένης υλοποίησης της στρατηγικής *fait accompli*, δηλαδή τετελεσμένου γεγονότος. Μια ασήμαντη αρχικά σύγκρουση εξελίχθηκε τόσο ραγδαία που μέσω ενός πλήθους επιχειρήσεων και συνεχούς προπαγάνδας και παραπληροφόρησης ο αντίπαλος στερήθηκε χρόνο, προκειμένου να αναστοχαστεί τη στρατηγική του και να αντιδράσει.

Το σύνολο των ρωσικών επιχειρήσεων που διεξήχθησαν πέτυχαν την αποσταθεροποίηση του αντιπάλου, ενώ η προώθηση αφηγημάτων και η διάδοση ψευδογεγονότων πέτυχαν να κάμψουν τις αντιδράσεις των ουκρανικών Ενόπλων Δυνάμεων και του πληθυσμού στην Κριμαία και να καθυστερήσουν την αντίδραση της Δύσης. Ο τρόπος που μεθοδεύτηκαν οι ρωσικές επιχειρήσεις μαρτυρούν πως είναι εξαιρετικά σημαντικό να πλήττει κανείς τον εχθρό σε πολλαπλά πεδία την ίδια στιγμή, ώστε να προκαλέσει τόση σύγχυση στον αντίπαλο που να εμποδιστεί η αποτελεσματική διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στην ουκρανική κρίση του 2014 η Ρωσία χρησιμοποίησε σχεδόν όλο το φάσμα των δυνατοτήτων της και ακολούθησε πιστά τα στάδια εξέλιξης της σύγκρουσης κατά το «Δόγμα Gerasimov», γι' αυτό και

αποτελεί την πιο αντιπροσωπευτική περίπτωση διεξαγωγής του ρωσικού Υβριδικού Πολέμου.

Παρά το γεγονός ότι η αποτελεσματικότητα του Υβριδικού Πολέμου προκύπτει ακριβώς από την πλήξη του εχθρού ως «όλον» και σε πολλαπλά επίπεδα, η προπαγάνδα και η παραπληροφόρηση συνθέτουν από κοινού τον βασικό πυλώνα του υβριδικού πολέμου, γι' αυτό και εφαρμόζεται πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το πέρας των επιχειρήσεων. Η επιτυχημένη προπαγάνδα διεισδύει στο μυαλό του δέκτη, επηρεάζει τη σκέψη του διαμορφώνει αντιλήψεις και κυρίως, υποκινεί δράση που εξυπηρετεί το συμφέρον του προπαγανδιστή. Το σημαντικότερο είναι πως οι δέκτες της προπαγάνδας μπορεί να αφορούν σε ένα πλήθος στόχων. Η ρωσική προπαγάνδα στη διάρκεια της κρίσης είχε ως στόχο τόσο τη ρωσική κοινή γνώμη όσο και τη διεθνή κοινή γνώμη, τον ουκρανικό και ρωσόφωνο πληθυσμό και το ρωσικό στρατό.

Επομένως, με την προώθηση της προπαγάνδας εξασφαλίστηκε η υποστήριξη της ρωσικής κοινής γνώμης για τη δράση της ηγεσίας με παράλληλη την καθυστέρηση αντίδρασης της Δύσης. Κυρίως όμως, δημιουργήθηκε ένα φιλορωσικό αίσθημα στη χερσόνησο της Κριμαίας, ώστε αφενός να περιοριστούν οι αντιστάσεις του τοπικού πληθυσμού και αφετέρου να καταστεί η προσάρτηση ένα τετελεσμένο γεγονός. Το γεγονός αυτό μαρτυρά τη σημασία που διαδραματίζει η παρουσία ρωσικής μειονότητας στο εσωτερικό κρατών-στόχων των «υβριδικών» επιθέσεων της Ρωσίας, δεδομένου ότι τις εκμεταλλεύεται για να προωθεί αφηγήματα και να ασκεί πιέσεις.

Από την άλλη, μπορεί στο Donbass λόγω του λιγότερο ομοιογενή εθνικά ρωσικού πληθυσμού να χρειάστηκε να επενδυθεί υλικό και ανθρώπινο δυναμικό για την επίτευξη των πολιτικών στόχων, ωστόσο και πάλι έγινε αισθητή η δύναμη της προπαγάνδας, καθώς υποκίνησε τη δράση των αυτονομιστών εναντίον των ουκρανικών Ενόπλων Δυνάμεων και την ενεργή υποστήριξη τους στις ρωσικές επιδιώξεις. Ακόμη και σε αυτό το στάδιο της σύγκρουσης η ρωσική προπαγάνδα κατάφερε να επηρεάσει τόσο τη διεθνή όσο και τη ρωσική κοινή γνώμη, δύο παράγοντες δηλαδή άκρως σημαντικούς για την εξέλιξη της κρίσης. Έτσι, ο υβριδικός πόλεμος της Ρωσίας είχε την υποστήριξη του ρωσικού πληθυσμού τη στιγμή που η Δύση ακροβατούσε ανάμεσα στην πολυφωνία της ηγεσίας της και την αμφιθυμία της κοινής γνώμης για δυναμική επέμβαση.

Μπορεί, συνεπώς, η λογική του υβριδικού πολέμου να βασίζεται σε ένα «υβρίδιο» επιχειρήσεων και η συμβολή κάθε μιας από αυτές να είναι πολύτιμη για την αποσταθεροποίηση του αντιπάλου, ωστόσο η προπαγάνδα, η παραπληροφόρηση και

γενικότερα ο πόλεμος στο πεδίο της πληροφορίας αποτελούν το βασικό πυλώνα του υβριδικού πολέμου, διότι απλούστατα όταν η εμπιστοσύνη του λαού προς τους κρατικούς θεσμούς κλονιστεί, τότε καταρρέει όλο το θεσμικό οικοδόμημα. Αυτή είναι και η αιτία που οι δημοκρατίες είναι πιο ευάλωτες σε «υβριδικές» επιθέσεις. Η κρίση της Ουκρανίας το 2014 μαρτυρά πως, όπως έχει επισημάνει και ο Διακοφωτάκης (2014) σημασία έχει αυτό που πιστεύει η Ρωσία. Πολλές φορές, δηλαδή, αυτό που μετράει είναι η πραγματικότητα που επινοεί κανείς και όχι η ίδια η αλήθεια. Διότι αυτή η πλασματική πραγματικότητα θα εξυπηρετήσει πολλαπλούς σκοπούς, από την εξασφάλιση υποστήριξης μέχρι και τη νομιμοποίηση της δράσης εξ ονόματος του καλού.

Η πρόσληψη του Putin για την πραγματικότητα τείνει να είναι εντελώς εργαλειακή ανάλογα με τις πολιτικές ανάγκες της στιγμής. Δεδομένου ότι μια ασήμαντη σύγκρουση εξελίχθηκε τόσο ραγδαία και κατέληξε στην de facto προσάρτηση μιας περιοχής σε ένα κράτος υπό συνθήκες περιορισμένης αντίστασης αντιλαμβάνεται κανείς πως αφενός πίσω από «υβριδικές» επιθέσεις κρύβονται επίδοξοι αναθεωρητιστές που επιδιώκουν την ανατροπή του status quo και αφετέρου, τα κράτη οφείλουν να θωρακιστούν, να αυξήσουν την ανθεκτικότητά τους απέναντι σε «υβριδικές» απειλές και να μεριμνούν για την αφύπνιση των πολιτών τους, ώστε να μη καθίστανται υποχείρια προωθούμενων αφηγημάτων που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αγγελετόπουλος, Γ. (2020). *Πειθώ και προπαγάνδα*. Αθήνα: ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

Γκόφας, Α & Τζιφάκης, Ν. (2017). *Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική. Η Σινο-Αμερικανική Πρόκληση*. Αθήνα: Πεδίο Α.Ε.

Δασκαλάκης, Ι. (2021). Περί υβριδικών απειλών και πολέμων. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 19-57). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.

Διακοφωτάκη, Γ. Ι. (2014). *Κριμαία. A new(er) world (dis)order?*. Αθήνα: Andy's Publishers.

Καρανικολός, Κ. (2021). Ο υβριδικός πόλεμος στο θαλάσσιο πεδίο. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 275-334). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.

Καρατράντος, Τ. (2019). Εξωτερικές σχέσεις και πολιτικές αντιμετώπισης της τρομοκρατίας και των υβριδικών απειλών. Στο Σ. Μπλαβούκος, Δ. Μπουραντώνης & Π. Τσάκωνας (επιμ.), *Εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ* (σ. 377-400). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Κοσμόπουλος, Α. (2021). Πρόληψη και αντιμετώπιση υβριδικών απειλών: ενοποιημένη ανθεκτικότητα και ολιστική ανοσία. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 351-366). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.

Κουλούρη, Α. (2020). *Ρητορική και ερμηνείες. Πολιτική και πολιτικοί μέσω twitter*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Λάϊνμπαρτζερ, Π. Μ. Α. (2022). *Ψυχολογικός Πόλεμος* (επιμ. μτφρ. Ι. Τσαμαλής). Αθήνα: Άλλωστε. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1947).

Λαμπρόπουλος, Κ. (2021). Ο υβριδικός πόλεμος: Στρατηγικά χαρακτηριστικά και η πτυχή της μετανάστευσης. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 367-388). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.

Μήτσιος, Β. (2021). Υβριδικός πόλεμος: Η αμφισβήτηση της ορθόδοξης ανάλυσης και των προκαταλήψεων. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 59-92). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.

Μπαζίνης, Θ. (2021). Ο υβριδικός πόλεμος ως όπλο του αδυνάτου. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 247-274). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.

- Μπόση, Μ. (2018). *Οι όψεις της διεθνούς ασφάλειας*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Νικητάκος, Ν. (2021). Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας-Γεωργίας. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 113-141). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.
- Προέδρου, Φ. (2019). Οι σχέσεις Ρωσίας-ΕΕ: Μια αποτίμηση της αλληλεξάρτησης και της εργαλειοθήκης ισχύος ΕΕ και Ρωσίας. Στο Σ. Μπλαβούκος, Δ. Μπουραντώνης & Π. Τσάκωνας (επιμ.), *Εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ* (σ. 73-91). Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Ρουμελιώτης, Π., & Κολλάρος Β. (2022). *Ο Νέος Ψυχρός Πόλεμος. Πανδημία. Ρωσο-ουκρανικός πόλεμος. Γεωπολιτικο-οικονομικές αναταράξεις*. Αθήνα: ΛΙΒΑΝΗ.
- Ρουμελιώτης, Π. (2021). *Ρήξη, Ο Πόλεμος της Τεχνητής Νοημοσύνης*. Αθήνα: ΛΙΒΑΝΗ
- Σταμπουλής, Π. (2021). Υβριδικές συγκρούσεις στο παρελθόν έως το 2006. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 93-111). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.
- Τόφλερ, Α. (1982). *Το Τρίτο Κύμα*. (επιμ. μτφρ. Ε. Μαρτζινόπουλος). Αθήνα: Κάκτος.
- Τριανταφυλλίδης, Δ. Β. (2022). *Ρωσία. Ο Μεγάλος Εχθρός της Δύσης*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Φριτζαλάς, Ι. Σ. (2019). *Κριμαία. Η «ενεργειακή γέφυρα» της Ευρώπης. Η ρωσική γεωστρατηγική, η ελληνική στρατηγική φιλοσοφία και η γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: ΠΕΛΑΣΓΟΣ.
- Χιλ, Κ. (2018). *Η εξωτερική πολιτική τον 21^ο αιώνα* (επιμ. μτφρ. Π. Σουλτάνης & Γ. Κυριακόπουλος). Στο Γ. Α. Ευαγγελόπουλος (επιμ.). Κρήτη: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης Προοπτικές.
- Χουζούρης, Κ. (2021). Η υβριδική διάσταση της σύγκρουσης Ρωσίας-Ουκρανίας. *Υβριδικοί πόλεμοι* (σ. 143-178). Αθήνα: ΙΝΦΟΓΝΩΜΩΝ.

Heywood, A. (2013). *Διεθνείς σχέσεις και πολιτική στην παγκόσμια εποχή* (Επιμ. μτφρ. Χ. Φραγκονικολόπουλος και Φ. Προέδρου). Στο Χ. Φραγκονικολόπουλος & Φ. Προέδρου (επιμ.). Αθήνα: Κριτική.

Mearsheimer, J. J. (2007). *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων* (Επιμ. μτφρ. Κ. Κολιόπουλος). Αθήνα: Ποιότητα.

Ξενόγλωσση

Amos, H. (2014). *Ukraine crisis fuels secession calls in pro-Russian south*.

Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard*. New York: Basic Books.

Clausewitz, C. (1984). *On War*. (επιμ. μτφρ. M. Howard & P. Paret). United Kingdom: Princeton University Press.

Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: Rise of Hybrid Wars*. Virginia: Potomac Institute for Policy Studies. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_01_08.pdf [Εγινε πρόσβαση 15 Σεπτεμβρίου 2022]

Keohane, R. O. & Nye, J. (1971). *Transnational relations and world politics*. Cambridge: Harvard University Press.

Kissinger, H. (2014). *World Order*. New York: Penguin Press.

Magocsi, P. R. (2010). *A history of Ukraine: the land and its peoples*. 2nd edition. Canada: University of Toronto Press.

Papasotiriou, H. (2019). US - Russian relations since 2011: An escalating confrontation. *A closer look at Russia and its influence in the world* (σ. 239-254). New York: Nova Science Pub Inc.

Treverton, G. F., Thvedt, A., Chen, A.R., Lee, K. & McCue, M. (2018). *Addressing Hybrid Threats*, Swedish Defense University.

US-SOC. (2016). *Little Green Men: a primer on Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013-2014*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: https://www.jhuapl.edu/Content/documents/ARIS_LittleGreenMen.pdf [Έγινε πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2022]

Διαδικτυακές πηγές

Βλαβιανός, Γ. (2022). «Φινλανδία και Σουηδία στο δρόμο προς το NATO». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: https://insidestory.gr/article/finlandia-kai-soyidia-ston-dromo-pros-nato?token=2S8D2C1W12&fbclid=IwAR3Vy-HAFS1FWj8RawSPz3NMvwGOKe2xWs9PydTZ_qOpvMI-_xwSkrjKKxw [Έγινε πρόσβαση 4 Οκτωβρίου 2022]

Καλαμπόκα, Μ. (2021). «Ο Υβριδικός Πόλεμος, το Δόγμα Gerasimov και η περίπτωση της Κριμαίας». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: https://www.offlinepost.gr/2020/09/04/%CE%BF-%CF%85%CE%B2%CF%81%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%B4%CF%8C%CE%B3%CE%BC%CE%B1-gerasimov-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CF%80%CE%B5/?fbclid=IwAR2Vh171K3yXvcEtlTjv6LyPPCGCbKy37hwe_Acr7Ah4nUUuLU_pt8_zJ2g [Έγινε πρόσβαση 5 Οκτωβρίου 2022]

Καραγιάννης, Μ., 2022. «Υβριδική αποτροπή στην εποχή της αβεβαιότητας». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.kathimerini.gr/politics/foreign-policy/561882421/yvridiki-apotropi-stin-epochi-tis-avevaiotitas/?fbclid=IwAR3G0-7WpkbOaFTfo7VSBtYeyE-FLu4BiDdWGPP93VSsgiaskr28XmNyQfk> [Έγινε πρόσβαση 4 Οκτωβρίου 2022]

Καραγιάννης, Μ., 2022. «Το καθεστώς Πούτιν έχει ήδη χάσει τον πόλεμο πολιτικά». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.liberal.gr/apopsi/manos-karagiannis-kathestos-poytin-ehei-idi-hasei-ton-polemo-politika> [Έγινε πρόσβαση 2 Νοεμβρίου 2022]

Λάβδας, Κ., 2022. «Όποιος υποτιμά τον αντίπαλο είναι ή υπερφίαλος ή απλά ηλίθιος». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: https://www.anatropinews.gr/2022/10/02/%CE%BA%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82-%CE%BB%CE%AC%CE%B2%CE%B4%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-anatropinews-%CF%8C%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BC%CE%AC-%CF%84/?fbclid=IwAR2XauuoIA37JH66CKg3uQ_dYe_IJgkLiZ0WmejtDRbgbUmYe5r2wGCnGCY [Έγινε πρόσβαση 3 Οκτωβρίου 2022]

Μπούτση, Μ., 2021. «Φουκουγιάμα: Πολιτικό εργαλείο η ενθάρρυνση του σκεπτικισμού προς τα εμβόλια». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.powergame.gr/synenteyxeis/113419/foukougiama-politiko-ergaleio-i-entharrynsi-tou-skeptikismou-pros-ta-emvolia/?fbclid=IwAR3W-KOqYvMvDR8jCp7Elu3EwY2bG6outdhvhXQFCKVh5AiRKRBBdJILGCj0> (Έγινε πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2022)

Παπαδάκης, Κ., 2022. «Πληροφοριακός πόλεμος (information warfare): Νέα μορφή σύγχρονου-ασύγχρονου πολέμου». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://kedisa.gr/pliroforiakos-polemos-information-warfare-nea-morfi-sygchronou-asygchronou-polemou/?fbclid=IwAR2J9WlbMSRshnySqTwygx3PyjQhILZLFJAYuTX6ZKP0rP1MVABX96b7o30> [Έγινε πρόσβαση 9 Νοεμβρίου 2022]

Τριανταφύλλου, Σ., 2022. «Μικρή ανατομία του ρωσικού καθεστώτος.». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.athensvoice.gr/epikairotita/politiki-oikonomia/753522/mikri-anatomia-toy-rosikoy-kathestotos/#11zlt5x4nj0xbv6dr8c> [Έγινε πρόσβαση: 5 Αυγούστου 2022]

Υφαντής, Κ., 2022. «Κατάρρευση της ρωσικής στρατηγικής». [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10159001291853099&set=a.10151240144223099> [Έγινε πρόσβαση 2 Σεπτεμβρίου 2022]

APF. (2015). *Putin describes secret operation to seize Crimea*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: [https://news.yahoo.com/putin-describes-secret-operation-seize-crimea-212858356.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAMQG-t2L-](https://news.yahoo.com/putin-describes-secret-operation-seize-crimea-212858356.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAMQG-t2L-0FDgT3oiZaO3AoKSUx9qbGaZitvbZIQsfpiNjQh5ggv9vKa-s7CoB4BZFbdQ_1mVujBDpPlbXBBYfIPasW3iDfJYbF0CR255q6t6qojq6UuP3iLrPmo9GdE3GlfTSIKzrZAUdZlyFGp-Jr68y4l0GGkdmweWwyXdm3)

[0FDgT3oiZaO3AoKSUx9qbGaZitvbZIQsfpiNjQh5ggv9vKa-s7CoB4BZFbdQ_1mVujBDpPlbXBBYfIPasW3iDfJYbF0CR255q6t6qojq6UuP3iLrPmo9GdE3GlfTSIKzrZAUdZlyFGp-Jr68y4l0GGkdmweWwyXdm3](https://news.yahoo.com/putin-describes-secret-operation-seize-crimea-212858356.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAMQG-t2L-0FDgT3oiZaO3AoKSUx9qbGaZitvbZIQsfpiNjQh5ggv9vKa-s7CoB4BZFbdQ_1mVujBDpPlbXBBYfIPasW3iDfJYbF0CR255q6t6qojq6UuP3iLrPmo9GdE3GlfTSIKzrZAUdZlyFGp-Jr68y4l0GGkdmweWwyXdm3) [Έγινε πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2022]

Baezner, M. (2018). *Cyber and information warfare in the Ukrainian conflict*. Switzerland: Center for Security Studies. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/ukraine-crisis-secession-russian-crimea> [Έγινε πρόσβαση 19 Οκτωβρίου 2022]

Canfil, J. K. (2022). *The illogic of plausible deniability: why proxy conflict in cyberspace may no longer pay*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://academic.oup.com/cybersecurity/article/8/1/tyac007/6695166#387383605> [Έγινε πρόσβαση 19 Οκτωβρίου 2022]

Guardian. (2014). *Russian propaganda over Crimea and the Ukraine: How does it work?*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/17/crimea-crisis-russia-propaganda-media> [Έγινε πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2022]

Kissinger, H. (2014). *How the Ukrainian crisis ends*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.henryakissinger.com/articles/how-the-ukraine-crisis-ends/> [Έγινε πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2022]

Kissinger, H. (2007). *Does the West Still Exist? America and Europe Moving Towards 2020*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://www.henryakissinger.com/speeches/does-the-west-still-exist-america-and-europe-moving-towards-2020/> [Έγινε πρόσβαση 9 Οκτωβρίου 2022]

Lucas, P. (2016). *Winning the information war techniques and counter-strategies against Russian propaganda in central and eastern Europe*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: <https://cepa.org/article/winning-the-information-war/> [Έγινε πρόσβαση 5 Δεκεμβρίου 2022]

Stratcom Center of Excellence. (2015). *Analysis of Russia's information campaign against Ukraine*. [Διαδικτυακά] Διαθέσιμο από: https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/russian_information_campaign_public_12012_016fin.pdf [Έγινε πρόσβαση 1 Δεκεμβρίου 2022]